Makale Gönderim Tarihi: 07/08/2018 - Makale Kabul Tarihi: 28/12/2018

SOSYAL BİLİMLERDE BİR ARAŞTIRMA ALANI OLARAK SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ

Kazım Uğur KIZILASLAN[*]

Öz

Bu makalede 1950'li yıllardan itibaren siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinlerinin parçası olarak ortaya çıkıp, zaman içinde bu iki disiplin dışındaki farklı sosyal bilim dalları ile de ilişkisi nedeniyle çok-disiplinli bir karakter kazanan sivil-asker ilişkileri çalışmalarının evrimi ele alınmaktadır. Bu bağlamda, alanın hangi saiklerle bir araştırma konusu olarak geliştiğinin ortaya konması ve alandaki çalışmalara yön veren kuram ve modellerin bir çerçeveye oturtularak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın, böylelikle, sivil-asker ilişkileri araştırmalarını şekillendiren ortak kavram ve parametreleri tanımlaması hedeflenmektedir. Çalışma, sivil-asker ilişkileri alanındaki kuramsal çabaları iki ayrı evrede incelemektedir: Geç-Modern Evre (1950-1980) ve Post-Modern Evre (1990 ve sonrası). Bu iki evrenin, alan açısından ne şekilde farklılaştıkları, kuram ve modellerde görülen yaklaşım ve öncelik farklılıkları üzerinden açıklanmakta, ayrıca sözkonusu evrelerde üretilen ve dönemdeki diğer akademik çabalara öncülük eden önemli çalışmalar hakkında genel bir bilgi verilmektedir. Bu şekilde de demokrasi tarihi boyunca sorunlu bir seyir izlemiş durumdaki Türk sivil-asker ilişkileri üzerinde çalışan akademisyenlerin kuramsal çabaları açısından da kılavuzluk anlamında bir katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sivil-Asker İlişkileri Sorunsalı, Kültürel Uçurum, Profesyonellik, Pretoryanizm.*

CIVILIAN MILITARY RELATIONS AS A RESEARCH AREA IN SOCIAL SCIENCES

Abstract

This article concerns the evolution of the studies of civil-military relations that emerged in the 1950s as part of the disciplines of sociology and political science, and that began to reflect a multi-disciplinary character in time as it demonstrated interaction with other branches of social sciences in addition to these two branches. It focuses on the issues that motivated its development as an academic field of inquiry, and on the assessment of theories and models that shape research in the field by evaluating them within a conceptual context. The study aims to define common concepts and parameters that underline research into the civil-military relations. The paper examines the theoretical efforts in the field in two different phases: Late-Modern Phase (1950-1980) and Post-Modern Phase (1990 and onwards). It explains how these phases differ through the differences in theoretical models in terms of their approaches and priorities. It also gives overall information about the important theoretical models of these phases that had a considerable impact on other studies of the period. In this context, it aims to make a contribution in terms of guidance to the efforts of scholars working on Turkish civil-military relations that reflected a troublesome character in Turkey's democratic history.

Keywords: *Civil-Military Relations Problematique, Cultural Gap, Professionalism, Praetorianism.*

[*] Dr., Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, kkizilaslan@gmail.com.

Giriş

Bu makale, siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinlerinin bir araştırma alanı olarak sivil-asker ilişkileri alanındaki kuramsal çalışmaları ele almaktadır. Sivil-asker ilişkileri, alanın önemli akademisyenlerinden Stephen Cohen'in de belirttiği gibi, kavramsal çerçevesi bakımından, esas itibariyle, bahse konu disiplinlerin sınırlarını aşkın, tarih, antropoloji, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerini de ilgilendiren sosyal bilimlerdeki çok-disiplinli bir alandır (Cohen, 1992:3).

Bir akademik araştırma alanı olarak sivil-asker ilişkileri, 20. yüzyılın ikinci yarısında, "silahlı kuvvetler kadroları ile politikadaki sivil üstleri arasındaki ilişkilere yön veren normatif bir sistem" belirlenmesi açısından gerekli kural ve ilkelere dair akademik arayışlar bağlamında ortaya çıkmıştır (Peri, 2006:6). Bu bilimsel çabalar, daha ziyade, 1914-1945 yılları arasındaki iki dünya savaşından zaferle çıkan Batı toplumlarında yoğunlaşmıştır. Zira bu savaşlarda ülkelerinin kaderi üzerinde önemli sorumluluklar üstlenen subay kadroları, savaşlar sırasında başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batı toplumlarında geniş bir toplumsal saygınlık ve nüfuz elde etmişlerdir. Ayrıca 1945 sonrası dönem, Soğuk Savaş'ın başlangıcını oluşturan en gerilimli yıllar olarak subayların siyasi ağırlığının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla yeni döneme özgü yeni şartlar, Batılı sosyal bilimcileri, subay kadrolarının toplumsal ve siyasi statü ve konumlarını sorgulamaya yöneltmiştir.

Bu çabalar neticesinde sivil-asker ilişkileri alanı, literatürde çok yoğun ve zengin biçimde işlenmiş bir konu haline gelmiş, sosyal bilimciler konunun çeşitli veçhelerine ilişkin farklı kuramlar geliştirmişlerdir. Kuramsal çalışmalar, iki farklı dönemde, sivil-asker ilişkilerinin farklı boyutları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda, alanın bağımlı değişkenleri olarak temel analiz düzeyi "sivil-asker ilişkileri sorunsalı" *(civil-military relations problematique)* ve "kültürel uçurum" *(cultural gap)* olmuştur. Bu iki kavram etrafında şekillenen sivil-asker ilişkileri alanı, 1950-1980 yılları arasında gayet verimli çalışmalar üretirken, 1980'li yılların başından itibaren 1990'ların sonlarına kadar yaklaşık 20 yıl boyunca pasif bir seyir izlemiş, 1990'lar sonrasında ise aynı kavramlar etrafında yeniden aktif bir döneme girmiştir. İki dönemi farklılaştıran temel unsur ise kavramların açıklama düzeyini belirleyen parametreler olmuştur. Geç-Modern Evre'de sözkonusu kavramları sivil alanda siyasi gelişmişlik ve kurumlaşma, askeri alanda ise profesyonellik düzeyi gibi parametreler üzerinden açıklayan kuramlar üretilmiş, Post-Modern Evre kuramlarında ise bu parametrelere yenileri eklenerek, toplumsal dinamiklerin silahlı kuvvetlere yansımaları, uluslararası siyasi sistemin yapısının sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkileri, silahlı kuvvetlerin örgütlenme, eğitim ve teknolojik düzeyinin bu ilişkiler açısından sonuçları gibi unsurlar eklenmiştir. Bu makale, sözkonusu iki farklı dönemde alana yön veren belli başlı kuramsal çalışmaları ortaya koyarak, alanın gelişimine dair bir fikir vermeyi amaçlamaktadır. Makalenin yanıtlayacağı temel sorular şudur: Sivil-asker ilişkileri alanına dair kuramsal çalışmalarda 1950-1980 yılları arası ve 1990 sonrasında belirleyici kavramlar ve bu kavramların açıklanmasında başvurulan parametreler neler olmuştur? Alana bu dönemlerde yön veren teorik çalışmaların argümanları nelerdir?

1. 1950-1980 ARASI DÖNEM SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ ÇALIŞMALARI

Alana ilk kuramsal çalışmaların ortaya çıktığı 1950-1980 arası dönemden itibaren damgasını vuran kavramlardan ilki, evvelce de belirtildiği gibi, "kültürel uçurum" kavramı olmuştur. Bu kavram çerçevesinde irdelenen temel sorun, askerler ve siviller

arasındaki kültür ve değer farklılıkları ile siyasi erk ve silahlı kuvvetler arasında uyumlu bir etkileşim ortamının sağlanabilmesine dair kültürel koşullardır. Aslında askeri değerler ve kültürle, sivillere özgü değerler ve kültür arasında bir uçurum bulunması doğal, hatta gereklidir. Zira kişisel özgürlüklerin kök saldığı ve demokratik rejimin hâkim olduğu toplumlarda dahi, askerlerden ve askeri kurumlardan görevlerini her şeyin üstünde görmeleri, toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının üzerinde tutmaları, görev uğruna özgürlüklerinden ve yaşamlarından fedakârlık etmeleri beklendiği için, askerlerin bireysel düşünen sivillerden farklı değerler ve kültüre sahip olmaları gerekir. Ancak burada önemli olan sivil ve askeri kültür arasındaki farklılıkların derinleşmemesi, askerlerin sivil kültürüne yönelik küçümseyici bir yaklaşım, sivillerin de askeri değerlere karşı husumete varan bir tavır benimsememeleri, yani sağlıklı etkileşim için karşılıklı bir kavrayış ve anlayış geliştirilmesidir. Böylelikle asker ile hizmetinde olduğu toplum arasındaki bağlantı kopmayacaktır (Feaver, Kohn ve Cohn, 2001: 1-2). Aksi halde, sivil-asker ilişkilerinde anlayış ve algı farklılıkları oluşmakta, bu da iletişimi zorlaştırmaktadır. Sözkonusu temaya dair çalışmalarda, askerlerle sivillerin değerleri arasındaki farklar ile bu uçurumun kökenleri ve siyasi süreçlere etkileri araştırılmaktadır.

"Sivil-asker ilişkileri sorunsalı ise tarihsel dönemlere ve ülkelerin siyasi yapılarına göre içeriği ve tezahür biçimleri farklılık gösterse de, tüm ülkeler için geçerli bir analiz düzeyidir (Feaver, 1996a:149-178). Zira "sivil-asker ilişkileri sorunsalı," 19. yüzyılın başında Fransız İmparatorluğu'nun farklı Avrupa imparatorlukları ittifaklarına karşı giriştiği Napolyon Savaşları (1803-1815) ile birlikte gelişimini tamamlayan modern silahlı kuvvetler yapılanmasının ortaya çıkardığı, işbölümü ve ihtisaslaşmaya dayalı modern toplumlara özgü bir örgütlenme sorunsalıdır. Napolyon Savaşları'na kadar paralı askerler ve feodal liderlere bağlı küçük ordularla yetinen Avrupa imparatorlukları, bu savaşlarla birlikte geniş ulusal ordular kurmuş ve orduların finansmanı için ulusal kaynakları seferber edecek mali ve endüstriyel düzenlemeler geliştirmişlerdir. Gereksinimleri, siyasi iradenin düzenlemeleriyle ulusal kaynaklar kullanılarak karşılanan bu orduların, Prusyalı general ve savaş teorisyeni Clausewitz'in "savaş, politikanın şiddete dayalı başka araçlarla sürdürülmesidir" ifadesinde ortaya koyduğu şekilde, siyasi erkin kontrolü altında bir aygıt olması tasarlanmıştır (Clausewitz, 1984:87). Sivil-asker ilişkileri sorunsalı da işte tam bu noktada, modern silahlı kuvvetlerin, yine 19. yüzyıl başından itibaren başta Batı dünyası olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde yaygınlaşan modern devlet sistemi içindeki yerinin sorgulanması bağlamında belirmiştir. Bu çerçevede, temel mesele, iktidarın talimatlarını yanıtlayacak kadar güçlü, buna karşılık elindeki şiddet imkânları ve baskı kurabilme kapasitesine rağmen, ancak sivillerin talimatı ile harekete geçecek kadar ast konumunu içselleştirmiş, tamamen sivil otorite denetimi altında bir silahlı kuvvetler yapılandırılması nasıl oluşturulacağı olmuştur.

Bu iki temel kavram etrafında geliştirilen kuramsal yaklaşımları anlamlandırmak için sözkonusu dönemde sivil-asker ilişkilerini belirleyen parametreler hakkında bir değerlendirme yapmak gerekir. Bu açıdan, Charles Moskos'un çalışması kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Moskos, makalesinde, askerlerin kurumsal rolü ve sivil-asker ilişkilerini yönlendiren çeşitli parametreler üzerinden silahlı kuvvetlerin tarihte geçirdiği evreleri tanımlamayı amaçlamıştır (Moskos, 2000:14-31; Akyürek, 2010:3-5). Bu çerçevede, 1950-1980 arası evre, Moskos'a göre "Geç Modern Çağ" evresi dahilinde görülmektedir. Geç Modern Çağ'da sivil-asker ilişkilerindeki belirleyici parametreler profesyonellik ile siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi oluşturmuştur. Bu anlayışa göre, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkelerde askerlerin profesyonellik düzeyi de yüksek olmuş, toplum ile askerler arasındaki kültürel uçurum sağlıklı bir biçimde

korunmuş ve ilişkiler daha sorunsuz işlemiştir. Sözkonusu parametreler açısından düşük düzeyde olan ülkelerde ise toplum ile askerler arasında kültürel bir yakınlık yaşanması, askerlerin siyasi ağırlığının artmasına yol açarak, sivil politikacılar ile askerler arasındaki ilişkilerde ise kimi zaman şiddete varan iç çatışmalar yaşanmıştır. Bu bağlamda, 1950-1980 yılları arası dönemde rejim farklılıklarına rağmen siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Batı Avrupa ülkeleri gibi yaşanmayan, buna karşılık, Latin Amerika, Afrika, Güneydoğu Asya ve Orta Doğu ülkelerinde sıklıkla rastlanılan, askeri darbeler ve karşı darbelerin kökenleri, ülkelerin bu parametreler bağlamındaki özelliklerinde aranmıştır.

Geç Modern Çağ evresinde, gelişmiş-olgun siyasi yapılara sahip ülkelerde devletlerin ve toplumların temel askeri tehdit algısı "nükleer" nitelikli olmuştur. Sözkonusu evrede, "Büyük Profesyonel Ordu" modelini benimseyen bu ülkelerin silahlı kuvvetlerinde, sivil uzman kadroları önemli bir unsur olmuş, zira savunma sanayinde yüksek teknolojiye dayalı sistemlerin devreye girmesi, silahlı kuvvetler mensuplarının askeri bilimler ve yetenekler dışında teknik ve yönetimsel alanlarda da eğitimli olmalarını gerektirmiştir. Siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkelerin toplumları, Geç Modern Çağ evresinde, devletlerinin silahlı kuvvetlerine destek konusunda "kararsız" bir tutum sergilemiştir. Dünya savaşları sırasında ve sonrasında itibarı artan ve övgülerle karşılanan silahlı kuvvetlere yönelik toplum desteğinde olumsuz bir değişim yaşanmasının nedeni, çift kutuplu dünya düzeni rekabetinin ve bu rekabetten kaynaklanan tehdidin 1960'lı yıllardan itibaren giderek bunaltıcı bir hal alması ve Vietnam gibi başarısız dış politika ve güvenlik politikası girişimlerinin toplumda ve medyada sert bir dille eleştirilmesidir. Buna karşılık sözkonusu toplumlar, silahlı kuvvetler bünyesinde yaşanan savaş ve görev zayiatlarına karşı ise sınırlı ve zayıf bir tepki göstermiştir.

Salih Akyürek ise Moskos'un modelini Türkiye gibi siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi açısından daha zayıf ülkelere uygulamıştır. Akyürek'in 1950-1980 dönemine ait karşılaştırmalı değerlendirmesi Tablo 1'de sunulmuştur (Akyürek, 2010:3).

Tablo 1 - Sivil-Asker ilişkileri Açısından Belirleyici Parametreler (1950-1980): Moskos Modeli ve Akyürek Uyarlaması

Parametre	Karşılaştırma Birimleri	Geç Modern Çağ Dönemi
Algılanan Tehdit	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Nükleer Savaş
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Düşman İşgali
Kuvvet Yapısı	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Büyük Profesyonel Ordu
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Kitle Ordusu
Sivil Uzman Kadroları ve Profesyonellik	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Önemli Bir Unsur
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Önemsiz Bir Unsur
Silahlı Kuvvetlere Yönelik Toplumsal Destek	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Kararsız
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Yüksek
Savaş ve Görev Zayiatlarına Yönelik Toplumsal Tepki	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Zayıf
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Yok

Akyürek'e göre, bu dönemde, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi görece düşük ülkelerde devlet ve toplumun temel askeri tehdit algısı "düşman işgali" olmuştur. "Kitle Ordusu" modelini benimseyen bu ülkelerin silahlı kuvvetlerinde sivil uzman kadroları pek önemli görülmemiş, ayrı bir eğitim gerektiren teknik görevler de, daha ziyade, subay kadroları tarafından ifa edilmiştir. Kurumlaşma açısından zayıf bu ülkelerdeki kurumlaşma düzeyi en yüksek birimler olarak silahlı kuvvetler, toplum nezdinde büyük prestij ve desteğe sahip olmuştur. Dolayısıyla, bu tür ülke toplumları, silahlı kuvvetler bünyesinde yaşanan savaş ve görev zayiatlarına karşı toleranslı davranmış, tepki göstermemiştir.

Kısacası, Tablo 1'den de anlaşılacağı ve evvelce de belirtildiği üzere, 1950-1980 arası dönemde, sivil-asker ilişkilerini şekillendiren ve bu döneme özgü kavramlara yön veren temel kriter, ülkelerin siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi iken ana analiz kavramları kültürel uçurum ve sivil-asker ilişkileri sorunsalı çerçevesinde silahlı kuvvetlerin profesyonellik düzeyi, silahlı kuvvetler ile toplum arasındaki yakınlık veya uzaklık, orduların toplumsal ve siyasi rolü olmuştur. Bu bağlamda, döneme özgü akademik çalışmalarda sorunlu sivil-asker ilişkilerinin, yani askerlerin sivil düzen, denetim ve değerlere itaatiyle ilgili sorunların genel olarak üç farklı tür ülkede ortaya çıktığı ettiği öne sürülmüştür:

1) Sivil değerlerin hâkim olmadığı ve kurumlaşmanın tamamlanmadığı ülkelerde;

2) Dış tehdit unsurunun güçlü olduğu ülkelerde;

3) Askerlerin toplumsal itibarının ve siyasal hiyerarşideki yerinin sivillere oranla yüksek olduğu ülkelerde.

Geç Modern Çağ evresine özgü sivil-asker ilişkileri kuram ve modellerinde ele alınan siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkeler ile düşük ülkeleri ayrıştırıcı temel olgular ise pretoryanizm (vesayetçilik), militarizm ve müdahaleci tavır olmuştur. Pretoryanizm, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi düşük ülkelerde, Soğuk Savaş dönemi sivil-asker ilişkilerindeki yapısal bozuklukların temel sonuçlarından biri olarak görülmüştür. Kavram, Samuel Huntington'a göre, esas itibariyle, siyasi kurumsallaşmanın sınırlı olduğu, buna karşılık siyasi alana katılımın genişlediği durumu ifade etmektedir. Bir başka deyişle, silahlı kuvvetler, sendikalar, üniversiteler ve dini kurumlar gibi toplumsal güçlerin, kurumsallaşmanın sınırlı olduğu rejimlerde siyasileşmesi anlamını taşır (Huntington, 1968a:194-196). Bu anlamıyla pretoryanizmin en sık rastlanan neticesi, askeri müdahaledir.

Silahlı kuvvetler, Soğuk Savaş'ın en hararetli biçimde yaşandığı 1950-1980 arası dönemde, gelişmiş siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyine sahip ülkelerin toplumlarında dahi önemli bir sorumluluk üstlenmiş ve bu sorumlulukların ifası için geniş maddi kaynaklarla donatılmış, dolayısıyla da geniş bir siyasi nüfuza sahip bir kurum haline gelmiştir. Ancak gelişmiş düzenlerde toplum ile askerler arasında sağlıklı bir kültürel uçurumun varlığı nedeniyle, bu nüfuzun genel anlamda sınırlanması gerektiği düşünülmüştür. Zira Nordlinger'in de belirttiği gibi, askerler bir kez aktif müdahale cihetine gittikten, yani pretoryanist bir tavır benimsedikten sonra "oyunun kuralları" o ilk müdahaleyle değişmektedir. Ordu, ilk müdahalesi, müdahale tehdidi veya girişimiyle birlikte, bir rejimde siyasi bir aktör olarak "haklarını" açık biçimde vurgulamış ve iddiasını ortaya koymuştur. Buna karşılık siyasi alan da orduyu önemli bir iktidar adayı olarak içerecek şekilde genişlemiştir. Nordlinger'e göre, subaylar, bu ilk müdahale veya müdahale tehdidiyle, bir ülkedeki başat siyasi aktörlere dönüşürler. Böylelikle siyasi Müstakbel sivil hükümetler, başka askeri darbeleri engellemek üzere, karar alma

hesaplamalarına subay kadrosunun görüşlerini de dahil etmeyi bu ilk darbenin hatıraları nedeniyle bir daha unutmayacaktır Bu anlamda müdahalenin başarı veya başarısızlığına bakılmaksızın bir askeri darbe girişimi dahi, pretoryanizmin oluşması açısından yeterlidir (Nordlinger, 1977:2-6).

Bu tehdidin varlığı nedeniyle, pretoryanizm ve siyasette asker ağırlığı, bilhassa II. Dünya Savaşı sırasında, Batı dünyasının Nazi Almanyası ve Japonya ile yaşadığı acı deneyimler sonrasında gündemdeki yerini pekiştirmiş ve savaş sonrasında gelişmiş siyasi düzenlerin sosyal bilim ortamlarında yoğun bir ilgi çekmeye başlamıştır. Bu bağlamda, 1950-1980 arası dönemde, başta ABD olmak üzere Batılı akademik çevrelerde, dış tehditlere büyük önem atfederek siyasi yapısında öncelik veren ve de yurtseverlik, birlik, hiyerarşi ve disiplin gibi daha ziyade askeri değerleri sivil siyasete nüfuz ettiren (yani kültürel uçurumu demokratik düzeylere uygun ölçüde "açık" olmayan) "militarist" yapıdaki devletlerin, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası siyasi ve iktisadi sistem açısından en büyük tehdidi oluşturabileceği öne sürülmüştür (McLean ve McMillan, 2009:344-345; Schiff, 2009:27-29). Örneğin, bu bağlamda, ulusal değerlerinin militarizme yatkınlığı nedeniyle Alman ve Japon orduları savaş sonrasında etkisizleştirilmiştir. Militarizmin, Harold Laswell tarafından geliştirilen "garnizon devlet" (*garrison-state*) modelinde öngörüldüğü şekilde, uzun askeri mücadeleler sonrasında sivil siyasi ve toplumsal yapılarda dış tehdit iddiasını sürekli zinde tutmak suretiyle baskıcı/totaliter eğilim ve yapıları güçlendirdiği öne sürülmüştür (Lasswell, 1997: 55-74). Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası silahlanma yarışı neticesinde, bilhassa savaştan muzaffer çıkan ülkelerde, askeri yapı, sivil yönetim ve özel sektör arasında ABD'nin 34. Başkanı eski general ve II. Dünya Savaşı kahramanı Dwight Eisenhower'in "Askeri-Sınai Kompleks" (*Military-Industrial Complex*) adını verdiği yeni bir ortaklık ve koalisyonun oluşması, kültürel uçurum düzeyini daraltması nedeniyle sivil özgürlüklerin geleceği açısından tehdit olarak görülmüştür (Schiff, 2009:28 ve 130-137; McLean ve McMillan, 2009:345). Dolayısıyla toplumla silahlı kuvvetler arasındaki değer ve kültür farklılığının (yani kültürel uçurumun) korunması ile askeri kurum ve değerlerin, sivil yönetim ve değerlere tam itaatinin sağlanması (yani sivil-asker ilişkileri sorunsalının askerlerin sivil siyasete itaatinin içselleştirilmesiyle çözümlenmesi), bu anlamda tam profesyonelliğin oturtulması uluslararası siyasi sistemin istikrarı açısından zaruri görülmüştür.

Militarist yapılar, bir rejimin evrensel demokratik değerlere bağlılığı ve iç siyasi düzenin meşruiyeti açısından da tehdit olarak algılanılmıştır. Eric Nordlinger'e göre, siyasi eşitlik, özgürlükler, muhalefet hakkı ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin, ancak toplumla askeri yapılar arasında sağlıklı bir kültürel farklılaşmanın bulunduğu, sivil üstünlüğüne saygı gösterilen ve sivil denetimin uygulandığı toplumlarda hâkim olabileceğini savunan liberal ve anti-militarist modeller, askeri müdahalenin meşruiyetini kategorik olarak reddetmektedir (Nordlinger, 1977:8). Zira, askeri müdahalelerin, önceki rejimin kendi tercihleriyle örtüşmeyen yapısal özelliklerini ortadan kaldırmak veya değiştirmek için, bilhassa müdahalenin ilk dönemlerinde, kitlesel katılıma ve rekabete kapalı, otoriter bir rejim tesis etikleri görülmüştür. Bu anlamda askeri müdahaleler, bir grup yöneticinin, diğer bir grup yönetici tarafından ikame edilmesini sağlayan siyasi hadiseler olarak, iktidarın el değiştirmesi yöntemlerinden biridir. Nordlinger, müdahalelerin, önemli sivil anlaşmazlık ve çatışmaların sonuçları üzerinde, demokratik yöntemlerle değil, zor kullanımıyla belirleyici bir etki yarattığını vurgulamaktadır. Bu anlamda, siyasi alanda kazananı ve iktidarı belirlemektedir. Silahlı kuvvetler, "seçimi kazanan bir partiyi iktidara gelmekten alıkoyduğunda, diğer sınıflar pahasına belirli bir

sınıfı gözeten iktisadi politikalardan sorumlu bir hükümeti devirdiğinde yada çok parçalı bir toplumda belirli bir etnik, dini veya dilsel grubun hâkimiyetini pekiştirmek için bir darbe düzenlediğinde, bu eylemleri, hangi toplumsal grupların en önemli değerlerini koruduğu veya kaybettiğinin belirlenmesi açısından kritik bir rol oynamış olur" (Nordlinger, 1977:7). Dolayısıyla, pretoryen tavırların yarattığı askeri müdahaleler, toplumda askerin belirleyici rolünü vurgulayan militarist eğilim ve değerleri güçlendirmekte, hukuk düzeninin belirleyiciliğini önceleyen evrensel demokratik değerlere aykırı düşmektedir.

Ancak Nordlinger ve Rebecca Schiff'in de belirttiği gibi, Batılı akademik ve siyasi çevreler, askeri kurumların, az gelişmiş ve gelişmekte olan Batı yanlısı devletlerde 1950'li yıllardan itibaren müdahaleler eşliğinde artan belirleyiciliği ve nüfuzunu, Batı toplumlarına özgü bu anti-militarist kavramsallaştırma ve kuramsal yaklaşımların dışında tutmuşlardır (Nordlinger, 1977:7; Schiff, 2009: 11 ve 31). Müdahaleci tavrın, bu tür toplumlar açısından tüm şart ve koşullarda eleştirilmesi sakıncalı bulunmuştur. Kurumsallaşmanın tam anlamıyla oturmadığı toplumlarda, demokratik yönetim ve yapıların, bazı koşullar altında, ancak bu yönetim ve yapıyı bir süreliğine askıya alan askeri bir rejim tarafından güçlendirilebileceği düşünülmüş, ayrıca toplumda yaygın şiddetin engellenmesinde veya mevcut demokratik kurumları yıkmayı hedefleyen bir hareketin mağlup edilmesi sürecinde sivil yönetimlerin başarısız olduğu durumlarda, askeri rejimlerin daha etkin bir yönetim gösterebildiğine ilişkin örnekler vurgulanmıştır. Dolayısıyla, Geç Modern Çağ evresinde, askeri müdahalenin, bu tür toplumlar açısından, en azından belirli koşullar altında tercih edilebilir olduğu savunulmuştur. Bu bağlamda, bilhassa demokratik yapısı ve kurumlaşma düzeyi az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlardaki Batı yanlısı askeri kurumların, ülkelerindeki en modern yapılar olarak, toplumsal ve iktisadi ilerleyişi sağlayışta önemli bir rol oynayabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, silahlı kuvvetler üzerinde sivil denetimi tesis etme hedefi çerçevesinde Batılı ülkelere yönelik olarak geliştirilen modeller, gelişmekte olan Latin Amerika, Orta Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde pek uygulanma alanı bulamamıştır. Bu nedenle de, sözkonusu bölge ülkelerinde gerçekleşen askeri müdahaleler, genel olarak, askerlerin, toplumsal ilerlemeye muhalif unsurlara karşı giriştikleri, statükoyu korumaya yönelik "düzeltici/dengeleyici müdahaleler" olarak görülmüş ve bu müdahalelerin, Batı sistemlerine ilişkin liberal sivil-asker ilişkileri modelleri çerçevesinde açıklanmasına mesafeli yaklaşılmıştır.

Özetle, akademik çevreler, 1950-1980 arası dönemde, genel olarak sivil-asker ilişkileri sorunsalı ve kültürel uçurum konusunu bir çerçeveye oturtan birçok model ve kuram geliştirmişlerdir. Bu genel başlık çerçevesinde sivil-asker ilişkilerinin savaş ve barış dönemlerinde gelişebileceği farklı kalıpları, askeri kurumların toplumsal yapı ile devlet yapısı içindeki yerini, demokrasilerde subay kadrolarının sivil denetim altında tutulabilme koşullarını, silahlı kuvvetlerin az gelişmiş toplumların modernleşme sürecinde üstlendiği rolleri, bu rollerin silahlı kuvvetlere yüklediği toplumsal ve siyasal görevleri ve de askeri darbe durumlarını irdelemişlerdir. Bu aşamada, sözkonusu dönemde alana yön veren önemli bazı kuramsal çalışmalar ele alınabilir.

1.1. Huntington ve Meslek Olarak Subaylık: Sivil Değerler ve Nesnel Denetim *(Objective Control)* Kuramı

Samuel P. Huntington, 1957 yılında yayınladığı ***The Soldier and the State*** *(Asker ve Devlet)* adlı çalışmasında sivil-asker ilişkileri sorunsalı ve kültürel uçurum meselesini

çözümlemek amacıyla nesnel denetim kuramını geliştirmiş ve bu çalışma, alandaki diğer çalışmalara ilham veren ve başlangıç noktası teşkil eden temel metin olarak görülmüştür (Huntington, 1957b:1-97). Huntington, çalışmasında, özetle, sivil iktidarın silahlı kuvvetler üzerindeki otoritesini belirleyen denetim mekanizmalarının iki şekilde tanımlanabileceğini belirtmiştir. Bunlardan ilki, sivillerin silahlı kuvvetler üzerindeki yetkisini azami düzeye çeken kural ve ilkelerin belirlediği öznel denetim; ikincisi ise profesyonel subayların, sadece askeri alanda faaliyet göstermeleri ve siyasi açısından tarafsız kalmaları gerektiği anlayışını içselleştirmeleri ile sağlanan nesnel denetimdir (Peri, 2006:5-6). Huntington'a göre, gelişmiş siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyine sahip ülkelerde sivil-asker ilişkilerinde istikrarı sağlayan yöntem, nesnel denetim mekanizmalarının oturtulmasıdır.

Bu temel argümandan hareketle askerlik uğraşısının evrimini inceleyen Huntington'a göre, subaylık, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıl boyunca Avrupa'da gerçekleşen düzenlemeler ışığında bir meslek olarak gelişmiştir. Zira bu dönemde askerliğin genel uzmanlık alanı (şiddet yönetimi), toplumsal sorumluluğu (devletin güvenliği) ve kendisini diğer toplumsal gruplardan ayrıştıran birlik hissi (subay kadroları) oluşmuştur. Ancak devlet yönetim aygıtı ve süreçleri karmaşıklaştıkça ve de siyasi iradenin çıkarları ile bir toplumsal grup olarak askerlerin çıkarları ayrıştıkça, elinde silah ve personel bulunduran bir gücün, bu imkânlardan yoksun bir otorite merkezi tarafından nasıl denetim altında tutacağı sorunu ortaya çıkmıştır.

Huntington, çalışmasında, bu sorunun çözümü için, öncelikle, sorunun ortaya çıkış noktasını tespit eder. Huntington'a göre, sivil-asker ilişkileri, ulusal güvenlik politikasının bir konusudur. Ulusal güvenlik politikasının üç farklı boyutu mevcuttur. Bunlardan ilki, uzun vadeli sosyoekonomik demografik ve siyasi değişimlerin yarattığı tehditlere karşı geliştirilen durumsal güvenlik politikası; ikincisi, toprak sınırları ile kurumsal sınırlar dahilindeki yıkıcı ve bölücü unsurların yönelttiği tehditlere karşı geliştirilen iç güvenlik politikası; üçüncüsü ise toprak sınırları ve kurumsal sınırlar dışındaki zayıflatıcı ve yıkıcı unsurların yönelttiği tehditlere karşı geliştirilen askeri güvenlik politikalarıdır. Huntington'a göre, silahlı kuvvetler, ulusal güvenlik çerçevesindeki askeri güvenlik politikasının aracıdır. Huntington, askeri güvenlik politikasının iki düzeyde oluşturulduğunu savunur. Silahlı kuvvetlerin hacmi, kaynakları, ekipmanı, örgütlenme yapısı ve görevlendirilme koşulları gibi daha ziyade askeri uzmanlık gerektiren hususlar askeri güvenlik politikasının işlevsel düzeyini, sözkonusu hususların tartışıldığı ve karara bağlandığı çerçeve ise politikanın kurumsal düzeyini oluşturur. Bir başka deyişle, politikanın işlevsel düzeyini oluşturulan konular, kurumsal düzeyde karara bağlanır. Bu anlamda, askeri güvenlik politikasının kurumsal düzeyi, askerlerle sivillerin ortak çalıştığı alandır. Dolayısıyla, Huntington'a göre, ulusal güvenlik açısından sivil-asker ilişkileri meselesinin arenası, askeri güvenlik politikasının çizildiği kurumsal çerçevedir.

Subay kadrolarının sivillerle beraber çalıştıkları bu ortak çerçeve içinde daha verimli bir hizmet verebilmesi, askerler ile bağlı oldukları sivillerin bazı ortak değer ve anlayışları paylaşmalarına bağlıdır. Bu anlamda siyasi erkin, "asker zihniyeti"ne sıcak duran bir ideoloji benimsemiş olması halinde, sivil-asker ilişkilerinin uyumlu olması beklenebilir.

Bu noktada Huntington'un sivillerle askerler arasındaki kültürel uçurumu açıklamak bakımından asker zihniyetini nasıl tanımladığına ve hangi ideolojiyi bu zihniyete yakın gördüğüne kısaca değinmek gerekir. Huntington, askerlerin, çatışma ve

şiddeti doğa içindeki evrensel kalıplardan bir olarak kabul ettiklerini, şiddetin insan doğasında biyolojik ve psikolojik olarak kökleşmiş olduğuna inandıklarını savunur. Huntington, asker zihniyetinde insana bakış açısını şu sözlerle ifade eder: "İnsanda iyilik, güçlülük ve akıllılık unsurları mevcuttur ancak o aynı zamanda kötü, zayıf ve mantıksızdır. Askeri etikin insanı, özünde Hobbes'un insanıdır." Huntington'a göre, asker, nihai siyasi örgütlenme biçimi olarak ulus-devlete inanır. Ulus-devletlerin hakim olduğu bir dünyada ise askeri güvenlik sürekli tehdit altındadır. Dolayısıyla, şiddete eğilimli doğası nedeniyle savaşlara girişen insanoğlunun yönetimindeki uluslararası siyasi sistemde, şiddete dayalı bir siyasi araç olarak savaşı tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir. Bu anlamda, asker zihniyeti, "savaşı önlemek için tasarlanan kurumsal aygıtlara şüpheyle yaklaşır. Antlaşmalar, uluslararası hukuk, uluslararası tahkim, Lahey Mahkemesi, Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler'in barışa katkısı pek azdır. Belirleyici faktör daima devletler arasındaki güç ilişkisidir." Sürekli güvenlik endişesi, askerleri, açık bir tehdidin olmadığı ortamlarda dahi tehdit algılamaya iter. Bu nedenle, devletin sahip olduğu gücü asla kâfi görmez ve sivilleri savaş olgusunu hafife almakla suçlarlar, zira onlara göre, "devletin güvenliği güçlü silahlı kuvvetlerin varlığına bağlıdır." Askeri etik, bu anlamda, Huntington'a göre, karamsar, kolektivist, tarih eğilimli, güç yönelimli, milliyetçi, asker yanlısı, barışçı ve askerlik mesleğine ilişkin görüşü açısından araçsalcıdır. Dolayısıyla, "realist ve muhafazakârdır" (Huntington, 1957b: 79).

Siyasi ideolojilerin sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkisini asker zihniyeti değerlendirmesinden hareketle irdeleyen Huntington, bu amaçla, Marksizm, liberalizm, faşizm ile muhafazakâr ideolojiyi asker zihniyeti açısından ele alır. Buna göre, sivil-asker ilişkilerinin uyumluluğu açısından en verimli ideoloji, kurucu değer ve ideallere bağlılık anlamında muhafazakâr ideolojidir. Dolayısıyla, asker zihniyetine yakın değerleri paylaşan muhafazakâr ideolojiye sahip bir sivil erk, askerlerle ilişkilerinde daha uyumlu olacaktır.

Subay kadrosunun askeri güvenlik politikasının kurumsal çerçevesi içindeki sorumluluğu, toplumun siyasi yöneticileri ve onların yetkili kıldığı birimlere, mesleki uzmanlığı doğrultusunda, askeri güvenlik politikasının belirlenmesi ve uygulanmasında danışmanlık hizmeti vermek ve bu politika ışığında görev yapmaktır. Subay kadrosunun bu toplumsal sorumluluğunu hakkıyla yerine getirebilmesi, profesyonellik düzeyine bağlıdır. Zira, belirli bir ideolojinin ve/veya kişisel çıkarların varsayım, kabul ve tezleri doğrultusunda politikalar benimseyip üreten siyasi kadrolar, askeri güvenlik politikasının gerektirdiği bilgi ve hassasiyete vakıf olamayabilecekleri gibi, nesnel ve gerçekçi politikalar da üretemeyebilirler. Dolayısıyla, subay kadrosu toplumsal sorumluluğu açısından profesyonelliğin esaslarına uygun davranmalı, bir başka ifadeyle uzmanlık alanında hizmet ve nesnellik anlayışına sahip olmalıdır.

Huntington, bu tür bir sivil-asker ilişkileri yapısı oluşturulması açısından, askerlerin, faaliyet ve işlevleri bağlamında mesleki alanları ile sınırlandırılmaları ve sivillerin bireyci ve bencil dünyaları karşısına askerlerin fedakâr ve kolektif anlayışını koyan kültürel uçurumun korunması gerektiğini öne sürer. Huntington'a göre, askeri ve sivil kültürler arasında "kaynaştırmacı" (füzyonist) bir orta yol bulma çabaları, askeri verimliliği sekteye uğratır. Dolayısıyla askeri güvenliğin sağlanması açısından, toplum, subay kadrolarının değerlerini kucaklamıyorsa dahi, onları tolere etmeli, subaylarından profesyonelliğe ve mesleki ilkelere bağlı kalmalarını, siyasetten ve sivil dünyanın çıkarcılıklarından uzak durmalarını, şiddet yönetimi konusunda danışmanlık hizmeti verip faaliyet göstermelerini beklemeli, siyasi erk de ideolojik saplantılardan uzak

biçimde ve nesnel bir yaklaşımla subay kadrosunun mesleğindeki uzmanlığını kabullenmeli, karar alma süreçlerinde önerilerini dikkate almalıdır. Huntington, sivillerin askeri değerlere sırt çevirmeleri, askerlere askeri güvenlik politikasının oluşturulması sürecinde uzmanlıklarını sergileme imkânı verilmemesi halinde, ulusal güvenliğin risk altına gireceğini öngörür.

1.2. Janowitz ve Askerin Toplumsal Konumu: Yakınlaşma *(Convergence)* Kuramı

Huntington'un çalışmasının yayınlanmasından üç yıl sonra, 1960 yılında, sosyolog Morris Janowitz, subay kadrosunu sosyolojik açıdan irdeleyen ve bu bağlamda sivil-asker ilişkileri ve kültürel uçurumu da tahlil eden ***Professional Soldier*** *(Profesyonel Asker)* adlı bir çalışma yayınlamış, bu çalışma Huntington ile Janowitz arasında akademik bir tartışma başlatmıştır (Janowitz, 1960a: 415-440). Janowitz, askerlerin sivillerden farklı bir kültür ve dünya görüşüne sahip oldukları konusunda Huntington ile hemfikir olmasına karşın, bu durumun çözümlemesinde farklılaşmıştır. Janowitz'e göre, çağdaş bir silahlı kuvvetler yapısı hem teknolojik gelişmelere, hem de sivil kültüre duyarlı olmalıdır. Askerlerle siviller arasında tecritçi ve dışlayıcı bir anlayışın kısıtlanmasının, modern demokratik toplumlarda istikrarlı bir sivil-asker ilişkileri mekanizması oluşturulması açısından kilit bir role sahip olduğunu öne süren Janowitz, bu çerçevede askeri ve sivil kurumlar arasındaki yakınlaşmanın arttırılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Yazar, bu amaçla, asker ve sivil toplum kesitlerinin birbirlerini daha iyi anlamaları için mekanizmalar oluşturulması, sıkı bir hiyerarşik görev tanımı yerine ikna ve oydaşmanın hâkim olduğu bir örgütsel yapılanmanın tercih edilmesi, savunma ve güvenlik konularında sivil ve askeri yönetici kadrolar arasındaki işlev farklılaşmasının daraltılması, subay kadrolarının istihdamı ve eğitiminde toplumun genelini temsil edecek bir profil hedeflenmesi, subayların siyasi dünyaya yabancılaştırılmaması gibi sivil ve asker dünyasını bir araya getirecek köprüler kurulmasını önermektedir. Janowitz, askeri tehditlerin küresel olmadığı, bölgeselleştiği bir dünyada, silahlı kuvvetler toplumsal roller de üstlenen bir zabıta gücü gibi yapılanması, bu anlamda sivil dünyanın değerlerine yabancı olmaması gerektiğini öne sürmektedir. Ayrıca, teknolojik ilerlemelerin şiddet ve savaş kavramlarında yarattığı değişimler de, askeri yapıların uyum gösterebilme kabiliyetine sahip olmaları gerektiğine işaret etmektedir. Bu anlamda, askeri verimlilik açısından askerlerin kendi değer ve mesleki ilkelerine bağlılığını savunan Huntington'un tam zıttı yönde bir çözüm önermektedir.

Janowitz, askeri kültürün esas itibariyle muhafazakâr bir tutum benimsemesi ve değişime direnen bir yapı taşıması nedeniyle sivil kültürün değişimi hızlandıracak müdahalelerine ihtiyacı olduğunu savunur. Bu anlamda, sivil ve askeri kültürler arasında bir yakınlaşma kurulması gereğine işaret eder. Böylelikle, toplum bir ölçüde militarize olacak, asker de bir ölçüde sivilleşecektir. Dolayısıyla silahlı kuvvetler, parçası olduğu toplumun norm ve beklentilerini daha rahat kavrayarak, kontrol altında tutulabilecektir. Bu anlamda, başta askerlerin eğitimi olmak üzere askerliğe özgü her alanda toplumsal nüfuza izin veren bir yapı oluşturulmalı, askeri ve sivil dünya arasındaki kültürel tutum farklılıkları azaltılarak, subay adaylarının sivillere özgü ideal ve normlara yabancılaşmamaları sağlanmalıdır. Bir başka deyişle, hem Huntington, hem de Janowitz sivil ve askeri kültürler arasındaki farkları vurgularken, Huntington farklılıkların kontrol altında tutulduğu, Janowitz ise azaltıldığı bir kuram geliştirmiştir.

Janowitz'e göre, asker ve sivil dünyaları arasındaki uçurumun geniş kalmasına izin verildiği takdirde, asker sivil denetime karşı duyarsızlaşacak, siyasi erk de kendisinden kopuk silahlı kuvvetlerin beklenti ve önerilerine güven duymayacak ve yabancılaşacaktır. Dolayısıyla, silahlı kuvvetler toplumun dokusuna işlenmelidir. Askerler önce yurttaş, sonra asker olarak görülmeli, toplumla, aynı fiziki ortamları, aynı medeniyet değerlerini paylaşmalıdır. Huntington'un askeri verimliliği sekteye uğratacak bir tehdit olarak gördüğü bu yakınlaşma, Janowitz'in çözümüdür.

1.3. Finer ve Askerin Siyasete Nüfuzu: Siyasi Kültür Düzeyi ve Müdahale Modelleri

Samuel Finer, 1962 yılında yayınladığı ***The Man on Horseback*** *(At Sırtındaki Adam)* adlı çalışmasında Huntington ve Janowitz ile aynı sorulara yanıt aramış, ancak yöntemi itibariyle farklılaşmıştır (Finer, 2006: 6-163). Bir başka ifadeyle, Huntington ve Janowitz askerin siyasete doğrudan müdahalesini engelleyecek mekanizmaların (nesnel denetim ve profesyonelleşme ile yakınlaşma) tespiti açısından normatif nitelikli çalışmalara yönelirken, Finer, askerlerin siyasete müdahalelerinin nedenlerini ve nasıllarını araştıran ampirik bir yöntem tercih ermiştir.

Finer'a göre, askerlerin siyasete ilgi duymaları, siyasetle ilişkili olmaları, bir anomali, şaşırılacak bir olgu değildir. Zira modern ordular, merkezi komuta, disiplin, kuvvetli iç iletişim kanalları ile cesaret, fedakârlık ve vatanseverlik gibi değerleri önceleyen zihni anlayışının şekillendirdiği güçlü örgütlenme yapısı, sağlam iç dayanışması ve silahlar üzerindeki tekeli sayesinde kuvvetli bir siyasi odak olma özelliklerini haizdir. Dolayısıyla böylesi sağlam bir yapının mensuplarının, bir ülkenin kaderini belirleyen siyasi süreçlere kayıtsız kalması mümkün değildir.

Ayrıca subay kadrolarının, saikler ve ruh halleri açısından müdahaleci bir tavır benimseme eğilimlerini pekiştirecek çeşitli destekleyici unsurlar da mevcuttur. Örneğin, vatanı savunma ve kurtarma görevinin, kaderin onlara bahşettiği bir kutsal görev (*manifest destiny*) olduğu, vatanın kendilerinden "halaskâr zabitan" rolünü üstlenmelerini beklediği, ulusal çıkarın, bir ideal olarak tam anlamıyla tek takipçisi ve temsilcisi hüviyetiyle kendilerinde cisimleştiği gibi inançlar, müdahaleci tavrı pekiştiren saikleri oluşturmaktadır. Öte yandan, subayların toplum nezdindeki saygınlığı ve güvenirliliğinin sağladığı kudret, buna karşılık çıkarcı olmakla suçlanan sivil siyasi odaklara karşı hissedilen güvensizlik ve husumet, askerlerin müdahaleci bir ruh haline bürünmelerine yol açabilmektedir.

Finer'a göre, askerlerin müdahaleci eğilimlerini destekleyen son unsur ise bu eğilimleri körükleyecek fırsatların varlığıdır. Sivillerin, iç ve dış güvenlik sorunlarının çözülmesinde subay kadrolarına bağımlılıklarının artması, ülke içi karmaşa durumlarında doğan sivil iktidar boşluğuna karşı tek düzenli kurum olarak silahlı kuvvetlerin belirmesi, siyasete yönelik güven azalırken, aynı anda askerlere yönelik toplumsal güvenin artması gibi fırsatlar, subay kadrolarının siyasete müdahalesi açısından uygun bir zemin hazırlamaktadır.

Ancak Finer, çeşitli faktörlerin subaylardaki müdahaleci tavrı sınırladığını öne sürmektedir. Bu faktörlerden ilki, silahlı kuvvetlerin teknik yetersizliğidir. Acil durum müdahaleleri açısından, kurumsal yapısının sağladığı güçten kaynaklanan avantajla gayet etkin bir performans sergileyebilen subay kadroları, karmaşıklaşan toplumsal yapıların taleplerini karşılama konusunda zaman içinde yetersiz kalabilmektedir. Bu durum, bilhassa ekonomi gibi teknik uzmanlık gerektiren alanlarda kendini göstermektedir.

Sınırlayıcı bir diğer faktör ise askeri yönetimlerdeki meşruiyet eksikliğidir. Finer'a göre bir toplumun idaresi açısından orta ve uzun vadede sadece yetki kullanımı yeterli değildir. Yönetimin, toplum nezdinde yasal zemine sahip olması, haklı bir hükümet olarak görülmesi gerekir. Ayrıca subay kadrolarının kendi uzmanlık alanlarına odaklanmalarını sağlayan gelişmiş bir mesleki bilincin oturtulması ve bu bilinci desteklemek üzere endoktrinasyon bakımından eğitim aşamasından itibaren sivil yönetim ilkesine kesin bağlılığın yerleştirilmesi, askerlerdeki müdahaleci eğilimleri sınırlayan önemli faktörlerdir.

Finer, askerlerin müdahaleci tavrını destekleyici ve sınırlayıcı faktörlerin tüm rejimlerde çeşitli düzeylerde varolduğunu vurgulamaktadır. Ancak subay kadroları açısından hangi faktörlerin ne ölçüde ağır basacağını, hangi tavrın benimseneceğini belirleyen unsur, devletlerin siyasi kültür düzeylerinin olgunluğudur. Bu anlamda, askerlerin sivil siyasete müdahalesi dört şekilde tezahür edebilir: Etki-nüfuz (*influence*); baskı-şantaj *(pressure-blackmail)*; azletme *(displacement)* ve devirme *(supplantment)*. Bunlardan ilk ikisi (etki-nüfuz ve baskı-şantaj), daha ziyade olgun siyasi kültür düzeyine erişmiş ülkelerde gerçekleşirken, son ikisi (azil ve devirme), düşük siyasi kültür düzeyine sahip ülkelerde rastlanılan bir durumdur.

Etki-nüfuz modelinde, asker, meşru anayasal zemini kullanmak suretiyle sivil siyaset üzerinde etki yaratmaya çalışır. Siyasi iktidarın meşruiyetinin tartışmalı olduğu durumlarda ortaya çıkan baskı-şantaj modelinde, asker, gücünü sivil siyaseti açık veya gizli şekillerde tehdit ederek gösterir. Azil modelinde ise bakanlar kurulu veya liderin doğrudan görevden alınıp, içinde müttefiklerinin yeraldığı mutabakat hükümeti türünde askere bağlı bir kukla yönetimin işbaşına getirilmesi sözkonusudur. Son olarak, devirme modelinde asker bir mutabakat hükümeti kurmaz, doğrudan kendi bünyesinden çıkan askeri bir hükümet oluşturur.

1.4. Feaver ve Askerin Bürokratik Rolü: Amir-Memur *(Principal-Agency)* Kuramı

Peter D. Feaver'ın 2003 yılında yayınladığı ***Armed Servants*** *(Silahlı Hizmetkârlar)* adlı çalışma, yayın tarihi itibariyle Geç Modern Çağ evresi sonrasına tekabül etse de, argümanları bakımından temelini Huntington ve Janowitz'in işlediği temalardan almakta olduğu için bu bölümde değerlendirilmiştir (Feaver, 2003b: 1-112). Feaver, çalışmasına, Huntington'un *Asker ve Devlet* adlı çalışmasında geliştirdiği kuramın öngörülerini ABD üzerinden gerçek durumla karşılaştırarak başlar. Feaver'a göre, sivil kültür ile askeri kültür arasındaki uçurum Soğuk Savaş sırasında daha da genişlemiş olmasına ve Amerikan toplumu liberal değerlerine sıkı sıkıya bağlı kalmasına rağmen, ulusal güvenlik Huntington'un öngördüğü şekilde riske girmemiş, ABD Soğuk Savaşı zaferle tamamlamıştır. Dolayısıyla sivil-asker ilişkileri sorunsalını çözümleyecek yeni bir kurama ihtiyaç vardır.

Feaver, bu noktada, ekonomi bilimindeki *principal-agent* (amir-memur) çerçevesini sivil-asker ilişkilerine uyarlamayı denemektedir. Bu yaklaşımda, rasyonel karar alıcı aktörler olarak işveren ve memur ilişkisi kullanılır. İşverenin temel amacı, beklentilerini karşılayan, yani işi *asmak (shirking)* yerine *çalışan* (*working*) bir memurla muhatap olmaktır. Bu durumda, işverenin de, memurun da çeşitli kararlar almaları gerekir: İşveren, memurunun çalışıp çalışmadığını nasıl denetleyeceğini, denetleme sonunda sonuca göre ceza verip vermeyeceğini belirlemelidir. Memur da görevini yapmak veya işini asmak arasında bir tercihte bulunmalıdır.

Feaver, bu yaklaşımda siyasi erki işveren, askeri kurum ve personeli de memur olarak isimlendirip, çerçeveyi sivil-asker ilişkilerine uygulamaktadır. Buna göre, siyasi erk kararlarını alırken, denetim mekanizmalarının fayda ve maliyetlerini değerlendirir. Şayet askeri kurum ve personelin görevi asma ihtimali yüksek ve/veya denetleme maliyetleri düşük ve/veya görev asmanın siyasi maliyetleri denetleme maliyetlerine göre yüksekse, siyasi erk müdahaleci bir denetleme tercih edecektir. Askeri kurum ve personel de kararlarını alırken, siyasi erkin görüşlerine yakınlığını, denetim altına alınma ve cezalandırılma riskini değerlendirir. Şayet siyasi erkin görüşleri askeri görüşlere yakınsa ve/veya cezalandırılma riski yüksekse, askeri kurum ve personel görevi asmak yerine çalışmayı tercih edecektir.

Bazı cebirsel modellemelerle detaylandırılan bu kuramdaki belirleyici husus, denetimlerin şekli ve maliyetidir. Denetim mekanizmalarını en az maliyetli ve asgari müdahaleciden, en maliyetli ve azami müdahaleciye doğru sıralayan Feaver, bu sıralamadaki ilk denetleme yöntemi olarak, sivil erk ile askeri personel arasındaki ilişkinin bir sözleşmeye, yani yasal düzenlemeye bağlanmasını göstermiştir. Bu yasal düzenleme hiyerarşiyi ortaya koyar ve sivil erkin askeri personel üzerindeki amir konumunu belirler. İkinci denetleme yöntemi, silahlı kuvvetlerin kadrolarının oluşturulmasında seçim sürecidir. Bu seçmelerde, örgütsel kültürün parçası olarak sivil görüşlere yakın adayların tercih edilmesi, etkinliği sınırlı bir denetleme yöntemi olarak düşünülebilir. Üçüncü denetim mekanizması, askerlerin denetimini üçüncü şahıslar ve kurumlar üzerinden yapmaktır. Bu tür bir denetim mekanizmasında medya organları etkin bir rol oynayabilir. Kurum-içi ve komutanlıklar arası rekabet de bir başka denetim mekanizması olarak görülebilir. Bir diğer denetim mekanizması ise Feaver'ın "polis devriyesi" olarak isimlendirdiği düzenli teftişler ve bütçe görüşmeleri gibi resmi nitelikli toplantılardır. Sonuncu ve en müdahaleci denetim mekanizması ise evvelce askeri kurumlara verilmiş bir görevin, o kurumdan alınarak sivillere tevdi edilmesi veya sivillerin kontrolüne bağlanmasıdır.

1.5. Khuri-Janowitz ve Askerin Modernleştirici Rolü: Siyasi Gelişim Sürecinde Sivil-Asker İlişkileri Modelleri

Silahlı kuvvetlerin ulus-inşası ve modernleşme projesinde ağırlıklı rol oynadığı ülkelerde, sözkonusu rollerinden kaynaklanan özgün koşulları anlamlandırmak ve bu rollerinin müdahaleci tavırlarındaki izlerini tespit etmek açısından farklı kuram girişimlerinin irdelenmesi önemlidir. Zira silahlı kuvvetlerin ulus-devlet oluşum ve modernleşme süreçlerinde bu tür roller üstlendiği ülkelerde, askerlerin siyasi sistemdeki etkinliği ve nüfuzu genel olarak artar. Fuad Khuri, ***Modernizing Societies in the Middle East*** *(Ortadoğu'da Modernleşen Toplumlar)* adlı makalesinde, bu noktayı vurgulamakta ve silahlı kuvvetlerin öncülüğünde kurulan ve modernleşen ülkelerde toplumun asker algısını değerlendirmektedir. Khuri'ye göre, bu tür toplumlarda, askerler ulusal bağımsızlık mücadelesinde öncü bir rol üstlendiklerinden dolayı, askerlik bir ulusal onur unsuru olarak görülmektedir. Siyaset ise askerlikten daha düşük nitelikli bir faaliyet olarak nitelendirilmekte, dolayısıyla toplum askerlere daha yakın dururken, siyasetle arasına mesafe koymaktadır. Asker "tüm ulusun çıkarını sembolize etmekte; buna karşılık rekabet ve husumet içindeki siyasiler ise ulus içindeki farklı grupların çıkarları peşinde koşmaktadır (Khuri, 1981:166).

Gelişmekte olan ülkelerin sivil-asker ilişkilerine yönelik çalışmalardan bir diğeri de, Morris Janowitz'in bu tür ülkelere özgü sivil-asker ilişkileri modellemeleridir.

Janowitz, 1964 yılında yayınlanan ***The Military in the Political Development of New Nations*** *(Yeni Ulusların Siyasi Gelişiminde Ordu)* adlı çalışmasında, kitle demokrasilerinin varolduğu siyasi ortamlarda silahlı kuvvetler kurumunun iç siyasete müdahalelerinin sınırlandığını belirtmekte ve Batı toplumlarındaki sivil-asker ilişkileri kalıplarını tarihsel olarak üç sınıfta toplamaktadır (Janowitz, 1964b: 1-30). Bunlardan birincisi, aristokrasinin hem siyasette hem de askeri kurumlarda etkin olduğu ve profesyonelliğin asgari düzeyde mevcut bulunduğu sanayileşme öncesi siyasi-askeri elit yapıya özgü aristokrat sivil-asker ilişkileri modeli; ikincisi sivil siyasi elitlerin silahlı kuvvetler üzerinde, silahlı kuvvetlerin işlevlerini ve bu işlevleri yerine getirme koşullarını belirlemek amacıyla düzenlenmiş bir kurallar bütünü aracılığı ile denetim kurduğu demokratik sivil-asker ilişkileri modeli; üçüncüsü ise demokratik gelişimin gerçekleşmediği durumlarda aristokrat modeli ikâme etmek üzere (örneğin SSCB ve Nazi Almanyası'nda) ortaya çıkan, silahlı kuvvetler üzerinde tek-partili bir siyasi sistemin merkezi-otoriter denetimini öngören ve askeri kurumun siyasi elitler ile politikalarını desteklediği totaliter sivil-asker ilişkileri modelidir.

Ancak, Janowitz, bu modellerden hiçbirinin siyasi gelişim sürecini tamamlamamış ulus-devletlerdeki sivil-asker ilişkileri kalıplarını açıklayamadığını öne sürmüştür. Bu tip ülkelerde silahlı kuvvetlerin rolünün asgari işlevlerini yerine getirmekten, tek hakim siyasi grup olmaya kadar değiştiğini belirten Janowitz, bu ülkelerdeki sivil-asker ilişkileri kalıplarını silahlı kuvvetlerin iç siyasetteki etkinlik düzeyine göre beş model çerçevesinde değerlendirmektedir:

a) Modernizasyon sürecine yeni başlayan ülkelerde askeri kurumun otoriter baskı altında tutulduğu otoriter-kişisel model,

b) Askeri kurumun siyasi güç ve etkinliğinin polis ve paramiliter kurumlarla dengelendiği otoriter-kitle partisi modeli,

c) Özellikle eski sömürgelerde görülen, sivil siyasi grupların askeri kuruma üstünlük kurduğu, rekabet halinde sivil kurum ve iktidar gruplarının mevcut bulunduğu ve de geniş bir kitle partisinin varlığına rağmen siyasi rekabete bir ölçüde izin verilen demokratik-rekabetçi model,

d) Siyasi grupların askeri kurumun desteği ya da oluruyla iktidar şansı bulabildikleri, silahlı kuvvetlerin siyasi parti ve gruplar arasında hakemlik görevi üstlenebildiği, dolayısıyla silahlı kuvvetlerin iç siyasette hayati rol oynadığı sivil-asker koalisyonu modeli,

e) En azından bir süre için siyasi iktidarın asker tarafından ele geçirildiği ve askerin hakim siyasi grup olduğu askeri oligarşi modeli.

1.6. Nordlinger ve Askerin Darbeci Eğilimleri: Pretoryen Model

Eric Nordlinger, 1977 yılında yayınlanan **Soldiers in Politics** *(Siyasette Askerler)* adlı çalışmasında sistem yapısı tam anlamıyla kurumlaşmamış pretoryen (vesayetçi) rejimleri sınıflandırıp incelemiş, bü tür Güney Amerika, Afrika ve Ortadoğu ülkelerindeki sivil-asker ilişkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Nordlinger'in çalışmasındaki temel teze göre, subayların geniş çoğunluğunun paylaştığı çeşitli siyasi tutumlar, çıkarlar ve davranış türleri mevcuttur. Bu unsurlar, silahlı kuvvetlerin kurumsal yapısı dışındaki belirli siyasi mülahazalarla birleşerek, müdahale kararında, askeri rejimlerin yapısında, pretoryenlerin yönetim tarzında, askeri rejimlerin süresinde ve askeri hükümetlerin politika ve performanslarında belirleyici rol oynamaktadır (Nordlinger, 1977:4).

Çalışma, bu temel tez çerçevesinde, askerlerin, tam anlamıyla kurumlaşmamış ülkelerde sivil siyasete müdahalelerinin, bir başka ifadeyle pretoryanizmin iki boyutu üzerinde durmaktadır. Birinci boyut, askeri müdahalelerin yöntem ve yolları, ikinci boyut ise darbe sonrası kurulan askeri hükümetlerin yönetim tarzlarıdır. Bu çerçevede, çalışma, birinci boyuta ilişkin olarak kimi subay kadrolarının neden farklı düzeylerde müdahalede bulunmayı tercih ettiklerini, bu subay kadrolarındaki hangi içsel özellikler ve hangi sivil siyasi unsurların müdahaleci tavrı teşvik ettiğini sorgularken; ikinci boyutla ilgili olarak ise askeri müdahalelerin ne şekillerde tezahür ettiğini, askeri hükümetlerin rejim yapısında ne tür değişiklikler yaptığını araştırmaktadır.

Nordlinger, subayları müdahaleye sevk eden etkenleri farklı başlıklar altında değerlendirmektedir (Nordlinger, 1977: 32-47). Bunlardan ilki subay kadrolarının sınıfsal arkaplanıdır. Subayların genelde alt-orta sınıf kökenlerden geldiklerini belirten Nordlinger, askeri kariyerin, hem maddi, hem de manevi anlamda ideal bir toplumsal mobilizasyon olanağı sağlaması nedeniyle bu sınıf mensuplarınca tercih edildiğini savunmaktadır. Ancak Nordlinger'e göre, bu sınıfsal bağ, büyük sermayeye mesafeli ve muhafazakâr politikalar karşıtı ilerlemeci-modernleştirici subay modellemesini teyit eder bir olgu değildir. Nordlinger, subayların, askeri kariyer yoluyla kazandıkları toplumsal statünün çıkarları gereği, orta sınıf ile aynı siyasi tavırları benimsediğini, bu bağlamda orta sınıfın taleplerine göre kimi zaman ilerlemeci, kimi zaman da statükocu müdahalelerde bulunabildiğini öne sürmektedir.

İkinci etken, subay kadrosunun toplumsal aidiyet bağlarıdır. Kimi toplumlar ırk, sınıf farklılıkları dışında din, bölge, dil ve etnisite gibi unsurlar açısından da farklı aidiyet bağlarıyla bölümlenmiş olabilir. Nordlinger, toplumdaki bu çok yönlü bölünmüşlüğe karşın, seküler ve milliyetçi tutumları pekiştiren ortak askeri eğitim ve askeri ortamlarda sosyalleşmenin, subay kadrosunu, böylesi kökensel aidiyetlerinden kopardığı iddiasına dikkat çekmekte ve bu çerçevedeki argümanlardan biri olarak seküler-milliyetçi asker modeline değinmektedir. Sözkonusu modele göre, askeri eğitim, sosyalleşme ve örgütsel yapı, subaylardaki kökensel aidiyetleri ve husumeti zayıflatır ve milliyetçi-seküler bir anlayışı oturtur. Nordlinger'e göre, bu savın makul bir genelleme olabilmesi için, toplumdaki ırk, etnik köken, dil ve din gibi farklı aidiyet gruplarının her birinin silahlı kuvvetlerde temsil edilmiş olması gerekir. Şayet subayların çoğu tek bir kökensel gruptan geliyorsa, o halde bu modelin uygulanım alanı daralmış demektir. Toplumda yoğun bir aidiyet çatışması başladığı takdirde, subay kadrosunun da kendi içinde bölünebileceğini savunan Nordlinger, bilhassa terfi ve atamalarda kıskançlıklar, kuşkular ve kökensel husumetlerin devreye girebileceğini belirmektedir. Nordlinger, bu ayrışmanın, subay kadrosu içindeki bazı kesimlerde çözülmeyi ve müdahaleci eğilimleri güçlendirebileceğini ifade etmektedir.

Üçüncü etken, silahlı kuvvetlerin ideal tipik bir bürokratik yapı olarak ayrıştırıcı özellikleri olan liyakata göre terfi-tayin yöntemleri, rasyonel karar alma ilkesi ve hiyerarşik yapılanmadır. Silahlı kuvvetlerde liyakata çok dikkat edildiğini, arkadaşlıklar, dostluklar ve kökensel bağların sivil bürokrasiye oranla terfi ve atamalarda pek rol oynamadığını belirten Nordlinger, askeri kurumların rasyonel karar alma ilkesine de sıkı sıkıya bağlı kaldığını, subayların en etkin, en verimli ve en hızlı çözümü arayışları esnasında geleneksel değerler, ahlaki mülahazalar ve kişisel tercihlere aldırış etmemeye özen gösterdiklerini öne sürmektedir. Hiyerarşi ise askeri bürokrasinin temelidir ve silahlı kuvvetleri bir kurum olarak hem mesleki, hem de sosyal alanların hepsinde tümden kuşatır.

Nordlinger, bu bürokratik özelliklerin Batılı olmayan ülke subaylarının siyasi tavır ve tutumlarını ne şekilde etkilediği konusundaki değerlendirmesinde, subayların kendilerini toplumun en modern grubu, kurumlarını ise gayet yetkin ve verimli bir örgütlenme olarak gördüklerini belirtmektedir. Bu algı nedeniyle subaylar, yetkin ve donanımlı rasyonel karar alıcı bireyler olarak kendilerinin, devleti, sivillere oranla daha iyi idare edebileceklerine dair bir inanç paylaşmaktadırlar. Subaylara göre, karar alma, idari ve teknik kriterlerin yönlendirdiği siyaset dışı bir süreç olmalıdır. Dolayısıyla, rasyonel ve görev odaklı, siyasetten kopuk ve doğru bir eylem planı geliştirildiği takdirde tüm sorunların çözümü mümkündür. Subayların toplumsal ve kurumsal hiyerarşinin zedelenmemesi gerektiğini savunduğunu belirten Nordlinger, sivillerin orduya sızma bağlamında, hiyerarşik yapıya terfi ve atamalar yoluyla yaptığı müdahaleleri, silahlı kuvvetlerin rasyonalitesi, yetkinliği ve liyakatine yönelik büyük bir tehdit olarak gördüklerine işaret etmektedir. Profesyonel güç ve şiddet idarecileri olarak ulusal güvenliğin korunmasından sorumlu subay kadrosu, bu görev çerçevesinde görev alanlarında tekel özelliklerini ve özerk yapılarını korumayı hedeflemektedir. Nordlinger'e göre, askerlerin yetkinliğini, silahlı kuvvetlerin özerkliğini ve savunma tekelini vurgulayan bu profesyonel anlayışa yönelik sivil tehditler, darbe yanlısı eğilimleri güçlendirmektedir.

Darbeci subay kadrolarını üç farklı tipolojik sınıf içinde değerlendiren Nordlinger'e göre ilk tipoloji darbeci-aracı (*praetorian mediator*) grubudur (Nordlinger, 1977: 20-27). Darbeci aracılar, hükümeti bizzat kontrol etmemekle birlikte, çeşitli hükümet kararları ve siyasi anlaşmazlıklara dair veto hakkı kullanırlar. Yönetenler sivillerdir ancak sivil iktidar, tam bir sivil hakimiyetini kabullenmeyen bir askeri oluşumun denetimi altındadır. Aracı kategorisindeki darbeciler, sivil idarecilerle ilişkilerinde güçlü ve gayet siyasileşmiş bir baskı grubu gibi işlev gösterirler ve taleplerini, gerektiğinde açık darbe tehdidiyle desteklerler. Bu anlamda, gerekli durumlarda, bir hükümeti deviren veya bir grubun iktidara gelmesini engelleyip, ordu açısından daha kabul edilebilir ve yönlendirilebilir bir grubu iktidara getiren bir "yerinden alma darbesi" gerçekleştirebilirler. Darbeci aracıların hedefleri daha kısa erimli, daha sınırlıdır. Statükoyu muhafaza etmeyi, rekabet halindeki gruplar arasında dengeyi (veya dengesizliği) sürdürmeyi, siyasi ve hukuki çerçeveyi pekiştirmeyi, iktisadi dağılım ve paylaşımda önemli bir değişim ihtimalini engellemeyi ve siyasi düzen ile yönetim istikrarını teminat altında tutmayı denerler. Bu tipolojiye dahil subaylar, silahlı kuvvetler açısından kabul edilemez bulunan bir siyasi partinin seçim sonucu iktidara gelme ihtimali yüksekse, yönetime kısa bir süreliğine bizzat el koyabilir ve/veya seçimleri engelleyebilir.

Nordlinger'in belirlediği ikinci tipoloji darbeci muhafızlardır (*praetorian guards*). Darbeci muhafızlar, bir hükümeti devirdikten sonra yönetime iki ilâ dört süreliğine bizzat el koyarlar. Muhafızların temel hedefi, tıpkı darbeci-aracılar gibi, siyasi değişimi kontrol altında tutmak ve istikrarı korumaktır. Ancak bu amaca erişmede yönetime bizzat el koymanın gerektiği yönündeki inançlarının bir nedeni de, muhafızların, siyasi ve iktisadi statükoyu sürdürecek bir elit grubun bulunmadığı veya yönetime el konulmadığı takdirde, iktidarın, hedefleri askerlerin hedefleriyle çatışan yeni bir siyasi elit grubuna geçeceği yönündeki kuvvetli endişeleridir. Muhafızlar, sivillerin performans başarısızlıkları nedeniyle sarsılan statükoyu tesis etmeyi hedeflerler. Bu anlamda, iktisadi büyümeyi sağlamayı, sivil iktidar döneminde başlayan enflasyonist döngülerin kırılmasını, aşırı kamu harcamaları ile ödemeler dengesi açıklarının engellenmesini planlarlar. Tüm askeri rejimler gibi darbeci muhafızların siyasi düzeni de, kışlaya geri dönüş vakti gelinceye dek

siyasi hakların, özgürlüklerin ve rekabetin engellenmesi veya kapsamlı şekilde sınırlanması bağlamında otoriterdir. Muhafızların idaresinde, kimi siyasi partilerin, grup hareketlerinin, gazeteler ve sendikaların işleyişlerine bazen izin verilse dahi, bu yapıların faaliyetleri, grev yasakları, muhalif gazetelerin engellenmesi gibi olayların örneklediği şekilde, gayet sınırlı bir çerçeve içinde tutulur.

Nordlinger'in üçüncü tipolojisi ise en sert darbeci grubunu oluşturan darbeci muktedirlerdir (*praetorian rulers*). Muktedirler, rejimde belirsiz bir süreliğine tam bir hâkimiyet kurarak, siyasi, iktisadi ve toplumsal hayatı kuşatırlar. Bu çerçevede, tüm iktidar odaklarını ortadan kaldırarak, gücün yeniden dağılımını oluşturmaya çalışırlar. En önemli iktisadi hedefleri, durgunluk içindeki ekonomiye yeniden hayat vermektir. Bu hedef doğrultusunda, sadece alternatif iktisadi ve mali politikalar uygulanması değil, güçlü bir yatırım ve modernizasyon programı geliştirilmesi gerektiğini savunurlar. Darbeci muktedirler, rejimi kuşatmak amacı çerçevesinde, tüm bağımsız siyasi ve yarı-siyasi oluşumları yasaklarlar. Gazeteler ya ağır bir sansür altında faaliyet gösterir yada hükümet tarafından atanan yetkililerce basılıp yayınlanır. Bu düzende baskı çok yoğundur; darbeci muktedirlerin eleştiri ve muhalefete hoşgörüsü yoktur.

Pretoryen eğilimlerin engellemesine yönelik sivil denetim yöntemlerini de üç farklı modelde değerlendiren Nordlinger, geleneksel sivil denetim modelinde, askerlerle siviller arasında inanç ve çıkarlar açısından önemli farklılıklar bulunmadığını, bu nedenle de sivillerin denetim güçlerini kolaylıkla muhafaza edebildiklerini belirtmiştir (Nordlinger, 1977: 11-19). Liberal sivil denetim modeli ise, sivil ve askerlerin uzmanlık ve sorumluluklarına göre ayrıştırılması ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Bu anlayışta, sivil hükümet yetkilileri, ülke içi ve dışına yönelik hedeflerin belirlenmesinde, yasaların uygulanmasında ve toplumsal, iktisadi ve siyasi gruplar arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesinde sorumluluk ve yetkinlik sahibidir. Buna karşın subaylar ise eğitim ve deneyimlerine uygun olarak, ulusu dış saldırılar ile iç şiddete karşı koruma yükümlülüğü çerçevesinde askeri savunma gücünün yönetimi ve uygulanmasında, sahibi olarak uzmanlık ve yetkinlik taşır. Liberal sivil denetim modelinde, askerler, faaliyetlerini, sadece ulusal güvenlik alanıyla sınırlamalı, hatta bu alanda dahi sadece sivil yönetime danışmanlık hizmeti vererek, sivillerle askerler arasında farklı görüşler bulunduğu anda sivil yöneticilerin talimatlarına bağlı kalmalıdırlar. Silahlı kuvvetlerin, mümkün olan en geniş anlamıyla depolitizasyonuna dayalı bu modelde, askerlerin sivil otoriteye bağlılıklarını içselleştirmiş olmaları, sivillerin de, askerlere, uzmanlık, özerklik ve siyasi tarafsızlık anlamında mesleki saygıyı göstermeleri gerekir. Siviller, askerlerin, mesleki onurlarına, uzmanlıklarına, özerk yapılarına ve terfi-atamaları etkilememek için siyasi tarafsızlıklarına saygılı olmalıdır. Nordlinger'in ele aldığı üçüncü sivil denetim modeli ise nüfuz modelidir. Nüfuz modelinde sivil idareciler, subay kadrolarının sadakat ve itaatlerini, silahlı kuvvetlere siyasi fikirler ve ideolojiler üzerinden nüfuz ederek sağlamış olurlar. Bu modelde, subaylar, kariyerleri boyunca yönetime hakim belirli siyasi fikirlerle endoktrine edilirler. Askeri hiyerarşide ilerleme sürecinde, bu siyasi ideolojiye bağlılıkları tekrar tekrar test edilmiş olur.

2. 1990'LAR SONRASI SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ KURAMLARI

Sivil-asker ilişkileri alanındaki çalışmalar 1980'li yıllarla birlikte II. Dünya Savaşı sonrası kazandığı ivmeyi yitirmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca, alandaki akademik çalışmaların kavramsal çerçevesi açısından, gelişmiş demokrasilerdeki sivil-asker ilişkileri sorunsalı ve kültürel uçurum meselesi konusunda başta Huntington ve

Janowitz'in çalışmaları, az gelişmiş ve gelişmekte olan demokrasilerde asker ağırlığı konusunda da başta Nordlinger'in çalışması olmak üzere 1970'lerin sonlarına değin geliştirilen çalışmalar yönlendirici olmuştur. Ancak 1990'lı yıllar boyunca sivil-asker ilişkilerinin tezahür alanı olarak askeri ve ulusal güvenlik politikalarını etkileyen birçok gelişme yaşanmış, bu da 1990'lı yılların sonlarından itibaren sivil-asker ilişkilerine yönelik kuramsal çalışmalarda yeniden bir doğuş yaşanmasını sağlamıştır.

1990'lı yıllar, ilkin, Soğuk Savaş yıllarına hâkim iki kutuplu gerilimin yumuşayıp çözülmeye başladığı yıllar olmuştur. Çözülme neticesinde dönemin ilk yılları, Doğu Avrupa ülkelerinde yeni bir demokratikleşme dalgasına sahne olmuş, bu dalganın etkisiyle bütün demokratik ülkelerde bireysel hak ve özgürlüklerin anlam ve içerik bakımından genişlediği görülmüştür. Demokratikleşme dalgasına paralel olarak, güvenlik alanına ait paradigmada da bir değişim yaşanmıştır. Bu bağlamda, süpergüçler arasında bir nükleer savaş olasılığı azalırken, başta 1970'li yıllardan itibaren Filistin-İsrail anlaşmazlığından kaynaklanarak ortaya çıkan Orta Doğu kökenli uluslararası terörizm gibi sistemik tehditler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu tehdit, Batılı ülkelerin siyasetlerine yönelik şiddetli tepkiyle birleşerek bütün dünyada etkili bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Dolayısıyla bu dönemde hak ve özgürlüklerdeki genişleme ile güvenlik sorunlarındaki dönüşüm aynı anda yaşanmış, sonuç olarak güvenlik-özgürlük dengesi şeklinde özetlenen yeni bir sorunsalın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca sözkonusu dönemde, kişisel bilgisayar ve internetin yayılmasıyla haberleşme ve iletişim vasatları çeşitlenmiştir. Dijital bilgi çağının başlangıcı adıyla anılan bu dönüşüm, toplumları örgütlenme ve işleyiş bakımından değiştirdiği gibi, siber saldırılar gibi yepyeni tehditleri de ortaya çıkarmıştır. 1990'lı yıllar, aynı zamanda, ulusal orduların bağlı oldukları devletlerin dışında uluslararası örgütler tarafından da barış gücü olarak sıklıkla görevlendirildiği bir dönem olmuş, bu durum askeri lider kadrolarla siyasiler ve diplomatlar mesleki farkların bulanıklaşması sonucunu getirmiştir. Bu anlamda 1990'lar siyasilerin askerlere ait mesleki özerklik alanına sıklıkla nüfuz ettiği, buna karşılık askerlerin de hizmetinde oldukları ülkelerin uluslararası ilişkilerini ve güvenliğini şekillendiren ulusal politikası üzerindeki belirleyici rolünün giderek arttığı bir dönem olarak nitelendirilmiştir.

Yukarıda başlıklarına değinilen ve siyasi, toplumsal, teknolojik ve örgütsel bir dönüşümü tetikleyen bu dönemde, sivil-asker ilişkileri çalışmalarında "kültürel uçurum" ve "sivil-asker ilişkileri sorunsalı" gibi kavramları sadece profesyonellik ve siyasi kültür düzeyi gibi parametreler üzerinden anlamlandırma çabaları artık yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla haberleşme ve bilgi akışının hızlandığı, iç ve dış tehdit türlerinin konvansiyonel formlardan uzaklaşarak çeşitlendiği, verimlilik ve iç tutarlılık bakımından örgütsel yapı değişimlerinin yaşandığı 1990'lı yıllarda sivil-asker alanına dair kuramsal çalışmalar açısından kriter teşkil eden parametrelere yenileri eklenmiştir. Bu anlamda, yeni döneme özgü kuramsal çabalar açısından sivil-asker ilişkilerini belirleyici parametreler, uluslararası siyasi sistemin yapısı, ülkelerin toplumsal dinamikleri ve bu dinamiklerin silahlı kuvvetlere yansıma düzeyi, ülkelerin teknoloji altyapısı ve kapasiteleri, subay kadrolarının örgütlenme ve eğitim yapıları olmuştur.

1990 sonrası dönemde sivil-asker ilişkilerini belirleyen parametrelerin ortaya konması açısından, Charles Moskos'un çerçevesine ve bu çerçevenin Salih Akyürek tarafından siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi düşük ülkelere uyarlama biçimine bir kez daha bakmak faydalı olacaktır (Moskos, 2000: 4-31; Akyürek, 2010:3-5). Moskos'a göre "Geç Modern Çağ" evresinin sonu ile "Post-Modern Çağ" evresinin başlangıcı arasında konumlanan bu evrede, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkelerde, devletlerin

ve toplumların temel askeri tehdit algısı "etnik çatışma ve terörizm" olmuştur. Zira, Moskos'a göre, Soğuk Savaş sonrasında sistemik lider ülkeler arasında nükleer nitelikli bir savaş yaşanması ihtimali epey azalmış, "savaşsız bir toplum" (*warless society*) kavramı doğmuştur. Büyük güçler arası savaşların yaşanmadığı, çift kutuplu Soğuk Savaş rekabetinin ortadan kalktığı bu dönemde, en önemli tehdit kaynakları, bölgesel nitelikli etnik ve dini çatışma odakları ile içerik ve kapsam bakımından çeşitlenen uluslararası terörist faaliyetler olmuştur. Dolayısıyla, Post-Modern Çağ'da siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkelerde, büyük ordular yerine, bu bölgesel tehditler ve terörist faaliyetlerle etkin mücadele edecek uzmanlığa ve esnek hareket kabiliyetine sahip, verimlilik esaslarına dayalı olarak hizmet veren küçük profesyonel ordular tercih edilmiştir. Sözkonusu ülkelerin silahlı kuvvetlerinde küçük profesyonel ordu modelinin benimsenmesi nedeniyle, yapılanma ve işlevler açısından sivil uzman kadroları büyük bir unsur haline gelmiş, zira günümüz askeri gereklilikleri siber savunma ve uzay teknolojileri gibi teknoloji ağırlıklı, ayrı bir uzmanlık gerektiren unsurlara yönelik ihtiyacı arttırmıştır.

Çift kutuplu dünya düzeni rekabetinin ve bu rekabetten kaynaklanan nükleer tehdidin bu dönemde sona ermesi, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkelerin toplumlarında vatana bağlılık gibi geleneksel değerlerin sorgulanmasına yol açmış, yurttaş-ulus devlet ilişkisini gevşetmiş, silahlı kuvvetlerin toplumsal itibarını azaltmıştır. Dolayısıyla, Post-Modern Çağ evresinde, sözkonusu toplumlar, ülkelerinin silahlı kuvvetlerine destek konusunda "kayıtsız" bir tutum sergilemiştir. Bahsedilen toplumsal dinamikler, ayrıca, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkelerde geçmiş dönemlerde pek önem arz etmeyen vicdani ret ve kadınların silahlı kuvvetlerde üstlendikleri roller gibi tartışmaların gündeme gelmesine neden olmuştur. Sözkonusu devletlerin büyük çoğunluğu, bu dönemde, vicdani ret uygulaması için yasal zemin oluşturmuş, ayrıca kadınları silahlı kuvvetlere tam olarak entegre etmiştir. Aynı toplumsal dinamikler, silahlı kuvvetler bünyesinde yaşanan savaş ve görev zayiatlarına karşı tepkinin de kuvvetlenmesini sağlamıştır.

Salih Akyürek, bu dönemle ilgili olarak, Moskos modelini siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi açısından daha zayıf ülkelere uyguladığında yine farklı bazı sonuçlara ulaşmıştır. 1990 sonrası döneme ait bu karşılaştırmalı bulgular Tablo 2'de sunulmuştur. Akyürek'e göre, bu dönemde, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi görece düşük ülkelerde devlet ve toplumun temel askeri tehdit algısı terörizm, etnik çatışmalar ve yıkıcı/bölücü faaliyetler olmuştur. Tehdidin dış düşman işgalinden ziyade, iç güvenlik sorunlarından kaynaklanması, silahlı kuvvetlerin hacmine yönelik tercihleri de etkilemiş, askerlik süreleri kısaltılarak, mevcut azaltılmıştır. Bu yeni silahlı kuvvetler modeli yapılanmasına karşın, sivil uzmanların oranlarında bir değişim kaydedilmemiş, sivil uzmanlar bu tür toplumların ordularında yine önemsiz bir unsur olarak kalmıştır. Post-Modern Çağ evresinde toplumsal dinamiklerdeki değişime rağmen, vicdani ret açısından herhangi bir yasal düzenlemeye gidilmemiş, kadınlar ise silahlı kuvvetlerde gayet kısıtlı ve sembolik bir rol üstlenmişlerdir. Siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi zayıf ülkelerin toplumları açısından silahlı kuvvetlere yönelik halk desteği gücünü belli ölçülerde korumuş, ancak silahlı kuvvetler mensuplarına yönelik sorgulayıcı bir tutum da belirmeye başlamıştır. Bu sorgulayıcı tutum, sözkonusu ülke toplumlarının, silahlı kuvvetler bünyesinde yaşanan savaş ve görev zayiatlarına karşı tavrında da değişim yaratmış, evvelce bu tür olaylara pek tepki verilmezken, yeni dönemde cılız olmakla beraber tepki düzeyinde sınırlı bir artış yaşanmıştır.

Bu çerçevede, 1990 sonrası dönemde, sivil-asker ilişkilerini şekillendiren ve bu döneme özgü akademik temalara yön veren temel değişkenler, ülkelerin siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi, tehdit kaynaklarını şekillendiren uluslararası siyasi sistem, toplumsal dinamikler ve bu dinamiklerin silahlı kuvvetlerin eğitim, endoktrinasyon ve işlevleri üzerindeki yansımaları olmuştur. Post-Modern Çağ evresi sivil-asker ilişkileri paradigması, sivil-asker ilişkileri sorunsalı bakımından, Geç-Modern Çağ evresine özgü sivil-asker ilişkileri ile benzerlik taşısa da, bu paradigmanın içerik açısından 1990'larla beraber değişmeye başladığını söylemek mümkündür. Clausewitz'in belirlediği çerçeve, yeni dönemin koşulları açısından bir bakıma yetersiz kalmıştır.

Tablo 2- Sivil-Asker İlişkileri Açısından Belirleyici Parametreler (1990 Sonrası): Moskos Modeli ve Akyürek Uyarlaması

Parametre	Karşılaştırma Birimleri	Geç Modern Çağ Dönemi
Algılanan Tehdit	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Etnik ve dini nitelikli bölgesel çatışmalar, terörizm
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Terörizm, etnik ve dini nitelikli yıkıcı/bölücü falliyetler
Kuvvet Yapısı	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Küçük Profesyonel Ordu
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Kısalan askerlik süresi ve küçülen kitle ordusu
Sivil Uzman Kadroları ve Profesyonellik	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Büyük Unsur
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Önemsiz Bir Unsur
Silahlı Kuvvetlere Yönelik Toplumsal Destek	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Kayıtsız
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Destekleyici fakat sorgulayıcı
Savaş ve Görev Zayiatlarına Yönelik Toplumsal Tepki	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Kuvvetli
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Zayıf
Vicdani Ret	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Hemen hemen bütün ülkelerde var
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Yok
Kadınların Rolü	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Yüksek Ülkeler	Tam entegrasyon
	Siyasi Kültür ve Kurumlaşma Düzeyi Düşük Ülkeler	Sembolik Düzeyde

Uluslararası siyasi sisteme yönelik tehditlerin 1990'lı yıllardan itibaren terörizm gibi uluslararası nitelikli yeni hareketlerle farklı boyutlar kazanması ve terörizm tehdidinin 11 Eylül Olayları neticesinde zirveye ulaşması, hem sivil-asker ilişkileri sorunsalına ilişkin çalışmaların içeriği üzerinde etkili olmuş, hem de bu çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır. Zira öncelikle Lasswell'in "garnizon-devlet" modelindeki iç siyasi sistemde tüketilen "dış tehdit" unsurlarına bir yenisi eklenmiştir. Devlet, farklı bir aktör olarak nerede, ne zaman ve ne şekilde harekete geçeceği belli olmayan terörist unsurlara karşı hem yurtiçi, hem de yurtdışında etkin bir mücadele vermek için, askeri kavram ve değerlerin sivil hayatı kuşatmasına izin verecek yapılar oluşturmuştur.

Anavatan Savunması Bakanlığı gibi kurumlar oluşturulması, izinsiz iletişim takiplerinin nitel ve nicel olarak gelişmesi, mesnetsiz tutuklama ve gözaltılar, baskıcı uygulamalar gibi hukukun sınırlarını zorlayan ve totalitarizmi andıran icraatlar bu dönemde artmış, başta askerler olmak üzere güvenlik sektörü içindeki anlayışların, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkelerin yönetim anlayışında belirli bir ağırlık kazandığı görülmüştür. Bu nedenle, sözkonusu toplumlarda genel olarak güvenlik sektörü, özel olarak da silahlı kuvvetlerin toplumsal itibarı azalmıştır.

Bu dönemde, ayrıca, gelişmiş demokrasilerde silahlı kuvvetlerin daha ziyade barış gücü olarak ve insani nitelikli görevlerle kullanılması uygulamasının artması, silahlı kuvvetlerin siyasi rolünün de ağırlaşmasına yol açmıştır. Buna karşılık, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi düşük ve sivil değerleri özümsememiş ülkelerin, bilhassa da başta silahlı kuvvetler olmak üzere bu ülkelerdeki güvenlik sektörüne ait kurumların, farklı çıkar anlayışları nedeniyle terör ve organize suç odaklarıyla yakın ilişkiler kurmuş olduklarının tespit edilmesi, Batı dünyasında, Latin Amerika, Afrika, Orta Doğu ve Güneydoğu Asya'ya hâkim Batı-yanlısı askeri müdahalecilik ve darbecilik eğilimlerine olumlu bakışı değiştirmiştir.

2.1. Desch ve Askerin İç-Dış Güvenlik Yapısındaki Rolü: Yapısal *(Structural)* Kuram

Michael C. Desch'in **Civilian Control of the Military** *(Ordunun Sivil Denetimi)* adlı çalışması, genel olarak, Huntington'un çizgisini takip eden bir kuramsal girişim sunmaktadır (Desch, 1999:1-21). Desch, bu anlamda, Huntington'un öncülük ettiği akademik ekolün öngörülerine uygun olarak, demokratik/liberal yaklaşımı ve bu yaklaşım çerçevesinde sivillere üstünlük sağlayan hiyerarşik bir yapılanma ve sivil denetim uygulamasını, sivil-asker ilişkilerinin sağlıklı işleyişi açısından zaruri görmektedir. Ancak 1950-1980 dönemi kuramlarının aksine, bu faktörlerin durumunu değerlendirmek açısından bir ülkenin sadece iç özelliklerinin değil, ayrıca uluslararası siyasi sistemi etkileyen unsurların, bilhassa da uluslararası güvenlik tehditlerinin belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Sözkonusu sistemik bakış açısı nedeniyle de, kuramını, yapısal sivil-asker ilişkileri kuramı olarak isimlendirmiş ve bilhassa da Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası siyasi sistemi üzerinde odaklanmıştır.

Desch'e göre sivil-asker ilişkileri alanındaki çalışmaların kazandığı ivmeyi üç dönemsel dalga üzerinden takip etmek mümkündür. İlk dalga, "ne tam çatışma, ne de tam barışı ifade eden" ve uluslararası güvenlik sisteminde yoğun bir gerilim düzeyinin hakim olduğu Soğuk Savaş ile beraber başlamıştır. İkinci dalga, 1970'lerin *détente* dönemidir ve sistemin güvenlik ortamı nispeten sakindir. Üçüncü dalga ise halen içinde bulunduğumuz Soğuk Savaş sonrası dönemdir ve sistem geçiş halindedir. Desch, sivil-asker ilişkileri alanına ait çalışmaların bu dönemlerde ivme kazanmasının, subay kadroları ile sivil liderler arasındaki ilişkileri, yapısal güvenlik ortamındaki değişimlerin belirlediğine delalet ettiğini öne sürmektedir.

Çalışma, temel olarak, şu önkabul üzerinden serpilmiştir: Soğuk Savaş sonrasında uluslararası güvenlik ortamında kaydedilen değişimler, sivil ve askeri yöneticiler arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiş, bu ilişkilerde gerginlik ve çatışma yaratmıştır. Bu önkabul, esas itibariyle, Harold Lasswell'e ait olan ve uluslararası tehdit ortamları ile sivil-asker ilişkileri arasında bir etkileşim bulunduğunu varsayan "garnizon devlet" hipotezi ile örtüşse de, Lasswell ve Desch'in vardıkları sonuçlar farklılaşmıştır. Lasswell, "bir devletin çetin ve zorlu uluslararası tehditler altında kalması durumunda, ordunun

kontrolünün zorlaştığını; tehditlerin ağır olmaması halinde ise ordunun kontrol edilebildiğini" savunurken, Desch, tam tersini öngörmekte, "ulusal ve uluslararası nitelikli tehditlerin nispeten hafiflediği ortamlarda ordunun daha zor kontrol edilebildiğini" öne sürmektedir.

Desch'e göre, sivil-asker ilişkileri alanındaki çalışmalar, sözkonusu ilişkileri, daha ziyade ülke içi unsurlar üzerinden incelemektedir. Desch, bu unsurları şöyle sıralamaktadır:

1) Sivil ve askeri liderlerin kişisel özellikleri, karakterleri: Liderlerin bireysel özelliklerinin ilişkilerin durumu üzerindeki etkisi.

2) Askeri örgütlenme yapısı, kuralları ve değerleri: Bu unsurların askeri profesyonelleşmeyi yada müdahaleci tavrı teşvik düzeyi (Silahlı kuvvetler, "halaskâr zabitan" mı, devlet adına savaşları yönetecek profesyonel komutanlar mı yetiştiriyor?)

3) Sivil kamu idaresi kurumları: Kuvvetler ayrılığı ilkesi ve askerlerin özerklikleri üzerinde etkisi.

4) Toplumsal yapı: Toplumun pretoryen bir toplum (yani farklı grupların yoğun katılımına açık, ancak bu katılımı destekleyecek kurumlardan yoksun bir toplum) yada sivil bir toplum (yani farklı grupların yoğun katılımına açık ve bu katılıma uygun kurumlara sahip bir toplum) özellikleri sergilemesi.

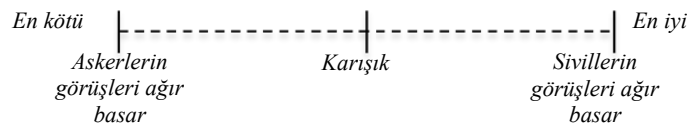
Ancak Desch, bu yaklaşımın eksik olduğunu öne sürmektedir. Desch'e göre, yukarıda belirtilen ülke içi unsurlar, bağımsız değişkenlerdir. Bu bağımsız değişkenlerin bir inceleme çerçevesi olarak ulusal ve uluslararası güvenlik ortamı bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Bir başka deyişle, ülke içi özellikler farklı güvenlik ortamlarına göre analiz edilmeli, analiz neticesinde de rejimin askeri yada sivil ağırlık taşıdığına dair bir yargıya varılmalıdır. Desch, "başarılı bir demokratikleşme sürecinin, silahlı kuvvetler üzerinde sağlam bir sivil denetim yapısı tesis edilmesine bağlı" olduğunu belirtmek suretiyle, bu analizin, ülkenin demokrasi düzeyi konusunda da bir fikir vereceğini savunmaktadır.

Bu aşamada sivil denetim düzeyinin nasıl tespit edilebileceğini tanımlamaya başlayan Desch, öncelikle sivil-asker ilişkileri konusunun karmaşık bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Zira, a) sivil-asker ilişkilerinin sağlıklı veya kötü işleyişine dair kati bir kriter yoktur; b) sivil-asker ilişkilerini etkileyen konular daima sivillerle askerler arasındaki ilişkilerden kaynaklanmamıştır; c) aktif müdahale veya darbe olmaması, ilişkilerin sağlıklı yürüdüğünü göstermemektedir ve d) askerlerin sadece silahlı kuvvetlere ait alanlarda (askeri konularda) işlev göstermesi prensibi, günümüz şartlarında muğlak bir anlayıştır.

Desch, bu karmaşık konuya dair daha anlamlı bir analiz geliştirilebilmesi için, alanda belirleyici sorunun en temel haliyle şu şekilde formüle edilebileceğine işaret etmektedir: Siviiller ve askerler görüş ayrılığına düştükleri takdirde, hangi tarafın görüşü ağır basmaktadır? Bu sorunun yanıtı, askerlerin siyasi karar alma sürecindeki rolü ve ağırlığını ortaya koyacaktır. Bu basit kavramsallaştırma, ilk kez Clausewitz tarafından geliştirilmiştir. Clausewitz, ***On War*** *(Savaş Üzerine)* adlı klasik çalışmasında şu ifadeleri kullanmıştır: "Siyasi görüşün askeri görüşe bağlı olması sağduyuya aykırıdır. Nihayetinde savaşı ilan eden siyasi iradedir; devlet yönetiminin akli organı, siyasettir. Savaş, siyasetin bir aracıdır; siyaset, savaşın değil. Dolayısıyla askeri görüşün, siyasi görüşe bağlı olması en mantıklı durumdur." Bu çerçevede, Desch'e göre, bir ülkenin analizi sürecinde, "siviller ve askerler görüş ayrılığına düştükleri takdirde hangisinin

görüşü ağır basar?" sorusuna "sivillerin görüşü" yanıtı veriliyorsa, o ülkede sağlam bir sivil denetim mekanizması kurulduğunu ve demokrasinin yerleştiğini söylemek mümkündür. Ancak bu soruya, "askerlerin görüşü" yanıtı veriliyorsa, o ülkede sivil denetim ve demokratikleşme düzeyi sorunlu bir durumdadır. Desch, bu bağlamda, sivil denetim düzeylerini, "en iyi düzey" ve "en kötü düzey" noktaları arasındaki bir doğru üzerinde tasavvur etmiştir. Bu doğru, Desch'in kuramının başlangıç noktasıdır (Şekil 1).

Şekil 1- Desch: Sivil Denetim Düzeyleri

Desch'in ifadesiyle, yapısal sivil-asker ilişkileri kuramı, ordunun sivil denetimine ilişkin bir kuramdır ve birey, silahlı kuvvetler, devlet ve toplum gibi unsurların (yani ülke içi faktörlerin) bu ilişkilerdeki rollerini, iç ve dış tehditlere gösterdikleri tepkiler bağlamında inceler. Zira Desch, sivillerin ordu üzerindeki denetim gücünü, birçok ülkede, lider, askeri yapı, devlet ve toplum davranışlarını etkileyen faktörlerin, bilhassa da tehditlerin şekillendirdiğini öne sürmektedir. Bir başka ifadeyle, yapısal kurama göre, bir ülkeye hakim sivil denetim kalıbının kaynağını, yalnızca o ülkenin iç özellikleri üzerinden anlamaya çalışmak yetersiz kalmaktadır. Sivil denetim kalıbını esas belirleyen, sözkonusu iç özelliklerin, ulusal ve uluslararası tehdit ortamı ile etkileşimidir.

Desch, bu aşamada, ülke içi unsurlara değerlendirme çerçevesi sunan tehdit kavramını irdelemiş ve bu kavrama bağlı olarak kuramın önkabullerini ortaya koymuştur. Tehdit çerçevesi, ulusal veya uluslararası nitelikli olabilir ve yoğunluğu "yüksek" ile "düşük" uçları arasında değişebilir. Tehdit, bu anlamda, sivil lider kadrolarının karakteri, silahlı kuvvetlerin yapısı ve devlet kurumlarının tutunumu üzerinde bir etki yaratır ve de sivil ve askerlere özgü fikir ve kültürlerin çakışması veya çatışması sonucunu doğurur. Tehdit durumu ve düzeyi, aktörlerin algısına bağlı olmak suretiyle öznel bir unsurdur. Bir başka ifadeyle; yapısal olarak belirgin durumlarda (tek bir optimal tavır mevcut olduğunda), tehdit algısı nesneldir; yapısal olaral belirgin olmayan durumlarda ise (birden fazla optimal tavır mevcut olduğunda), tehdit algısı özneldir. Ancak, bu öznellik daha ziyade iç tehditler açısından geçerlidir, zira uluslararası bir savaş, öznel bir algıya pek yer bırakmaz. Bu anlamda, II. Dünya savaşı gibi savaşlar ve Soğuk savaş gibi uzun süreli yoğun dış gerginlikler, "yüksek dış tehdit" kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Soğuk Savaş sonrası dönem gibi yumuşama ve uzun süreli barış gibi durumları ise "düşük dış tehdit" ortamı olarak ele almak mümkündür.

Buna karşılık, iç tehditlerde aktörlerin algısı, tehdit konusuna göre farklılık gösterir. Örneğin, bir toplumsal grubun hukuki veya iktisadi talepleri sivil hükümet ile toplum arasında bir gerginlik ve ilişkiler açısından tehdit yaratsa da, bu durumun silahlı kuvvetler tarafından tehdit olarak algılanıp algılanmayacağı birçok farklı faktöre bağlıdır. İç tehdit meselesinin kamu idaresini böldüğünü ve herkesin dikkatini ülke içine odakladığını belirten Desch'in kuramı açısından iç tehditlerin en önemli veçhesi, silahlı kuvvetleri etkileme biçimidir. Bu anlamda Desch'e göre iç tehditlerin silahlı kuvvetleri etkileme alanları önem sırasına göre şöyle gösterilebilir: silahlı kuvvetlerin varlığını sürdürmesi; iç birliğinin korunması; örgütsel özerkliğinin idamesi; bütçe payının korunması.

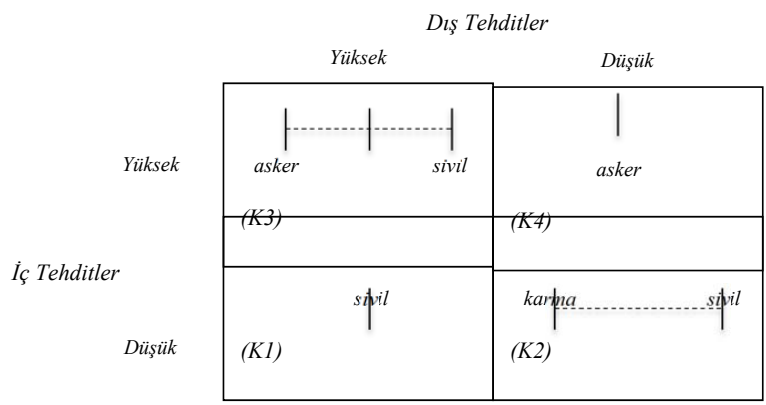
Desch, bu bilgiler ışığında silahlı kuvvetler üzerinde sivil denetimini, tehditlerin konumu ve yoğunluğunun bir işlevi olarak değerlendiren bir öngörü modeli geliştirmiştir (Şekil 2 ve 3).

Şekil 2- Desch : Tehditlerin Konu ve Yoğunluğunun bir İşlevi Olarak Silahlı Kuvvetler Üzerinde Sivil Denetimi

İç Tehditler \ Dış Tehditler	Yüksek	Düşük
Yüksek	Kötü (K3)	En Kötü (K4)
Düşük	İyi (K1)	Karışık (K2)

Bu model doğrultusunda, bir ülkedeki sivil denetim kalıbını herhangi bir tehdit biçim ve düzeyinde öngörmek mümkündür. Örneğin Kadran 1 ve Kadran 4, en uç öngörü noktalarıdır. Kadran 1'de, yani iç tehditlerin düşük, dış tehditlerin yüksek olduğu bir ülkede sivil denetim yerleşmiştir ve sivil-asker ilişkileri sağlam bir seyir izlemektedir. Zira çetin bir uluslararası güvenlik ortamı yaşanması halinde, sivil kadrolar büyük olasılıkla güvenlik konularında deneyimli isimlerden oluşacak, toplum milliyetçi bir tavırla devletin arkasında toplanacaktır. Askerlere, ülkenin güvenliği ve bekasını sağlamak gayesiyle uzmanlık alanlarında özerklik verilecek, silahlı kuvvetler de doktrin itibariyle dış güvenlik konuları yönelimli olacağı için ülke içi siyasetten uzak duracaktır. Kadran 4'te, yani dış tehditlerin düşük, iç tehditlerin yüksek olduğu bir ülkede ise sivil denetim nesnelliğini kaybetmiştir ve sivil-asker ilişkileri gayet sorunludur. Sivil irade, iç tehditler üzerinde yoğunlaşacağı için dış tehditlere ilgisini yitirmiştir. Sivil kurumlar bölünmüş durumda ve zayıflamıştır. Sivil hükümet, yerel muhalif unsurlara karşı mücadelesinde askeri kendi yanına çekmek için, silahlı kuvvetlerin özerkliğini zedeleyen baskılarda bulunacak, bu da sivil denetimin öznel bir yapıya bürünmesine neden olacaktır. Silahlı kuvvetlerin muhalif toplumsal gruplardan da bu tür baskılara maruz kalması, askeri doktrinin iç yönelim kazanmasına neden olacak, dolayısıyla askeri müdahale ve darbelere zemin hazırlayacaktır.

Şekil 3- Desch : Silahlı Kuvvetler Üzerinde Sivil Denetimine Dair Öngörülen Kapsamlar

Öngörü tablosunun en karmaşık sonuçlar verdiği noktalar ise Kadran 3 ve Kadran 2 alanlarıdır. Bu alanlarda silahlı kuvvetler üzerinde sivil denetim düzeyi ve sivil-asker ilişkilerinin sağlıklı işleyişi farklı bazı değişkenlere bağlı olacaktır: sivil liderlerin ulusal güvenlik ve sivil-asker ilişkilerindeki deneyimleri; sivil siyasetteki bölünmüşlük düzeyi; silahlı kuvvetlerin birlik ve tutunum düzeyi; askerlerin iç veya dış fonksiyon yönelimi; askerler ile siviller arasında görüş ayrılığı/görüş birliği durumu.

2.2. Schiff ve Askerin Siyasi-Kültürel Yapıdaki Yeri: Uyuşum *(Concordance)* Kuramı

Sivil-asker ilişkilerini günümüz koşulları çerçevesinde, demokratikleşme ve kurumlaşma düzeyinden bağımsız olarak modellemeye çalışan ilk girişim Rebecca Schiff'e aittir. Schiff, ***The Military and Domestic Politics*** *(Ordu ve İç Siyaset)* adlı çalışmasında, bu meseleye sadece kurumsal açıdan değil, ilişkilere zemin oluşturan kültürel boyutu da hesaba katarak yaklaşmıştır (Shiff, 2009: 1-48).

Schiff, çalışmasına, alanda genel kabul görmüş kuramların zayıflıklarını ortaya koyup, neden mevcut durumu açıklayamadıklarını göstererek başlamaktadır. Huntington'un alandaki ilk kuram girişimini -"nesnel denetim kuramı"nı-, sivil ve askeri işlevleri ayrı faaliyet alanları olarak kavramsallaştırdığı için "ayrım kuramı" *(separation theory)* olarak adlandıran Schiff, bu kuramda iki temel zayıflık tespit etmiştir. Schiff'e göre, ayrım kuramı, daha ziyade ABD'deki durum ve deneyimleri yansıtmaktadır. Bu yönüyle de kuramın başka ülkelerin durum ve deneyimlerine uyarlanması zorlaşmaktadır. İkincisi, ayrım kuramının merkezinde kurumsal analiz yatmakta, kurama göre kurumsal/işlevsel ayrışma ve hiyerarşik yapılanmanın, ilişkilerde sivil denetimi kolaylaştıracağı savunulmaktadır. Ancak Schiff'e göre, bu analiz tarzı, farklı ülkelerin farklı tarihi ve kültürel şartlarının, sivil-asker ayrımını teşvik edip etmediği olgusunu gözardı etmekte, böylelikle de tespitlerindeki açıklayıcılığı zayıflamaktadır.

Schiff, alandaki diğer kuramları ayrım kuramının, bir bakıma, türevleri olarak değerlendirmektedir. Feaver'ın "amir-memur kuramı"nı da bu çerçevede ele alan Schiff, rasyonel karar alıcı aktörlere dayalı kuramın, tıpkı öncülü gibi, "askerin sivillere oranla ast konumunu demokratik anlayışın ayrılmaz bir parçası" olarak değerlendirmek suretiyle uygulanma ve geçerlilik alanını daralttığını öne sürmektedir. Schiff'e göre, kuramın tek vaka çalışması olarak Soğuk Savaş dönemi ABD örneği bağlamında test edilmesi, sınırlı bir kuram olmasına sebebiyet vermekte, ayrıca rasyonel karar alıcı aktörlerin varlığını önkabul olarak alması, gerçek dünya şartlarına uyarlanmasını sorunlu kılmaktadır.

Bu eleştiriler çerçevesinde, Schiff'in, sivil-asker ilişkilerinde genel olarak Batı'nın kavramsallaştırmaları ve ideolojik/kurumsal tercihlerine uygun modeller üretildiğini, kapsayıcı bir kuramsal çerçeve geliştirilemediğini vurguladığı görülmektedir. Schiff, sivil-asker ilişkilerinin çerçevesini belirleyen ulusal güvenlik konularının gündemde bu denli yoğun yer işgal ettiği ve çeşitlendiği günümüz dünya koşullarında, daha sağlıklı bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturulması, bu bağlamda her ülkenin şartlarına göre sivil-asker ilişkilerine dair isabetli bir değerlendirme yapılabilmesi açısından, demokratikleşme ve kurumlaşma düzeyine bakılmaksızın her vakada geçerli olabilecek bir kuram geliştirilmesinin büyük önem arz ettiğini öne sürmektedir. Böylesi bir model, esas itibariyle, her ülkenin siyasi ortam ve işleyişini belirleyen özgün kültürel yapıyı temel çıkış noktası olarak almaya izin verecek şekilde tasarlanmalı, bir başka ifadeyle modelin her türlü öznel yargı ve değerden bağımsız olması sağlanmalıdır. Bu şekilde her ülkenin belirli parametrelerdeki özellikleri girdi olarak kuram çerçevesine alınabilecek,

bu parametrelerin testi sonunda çıktı olarak da sivil-asker ilişkilerinde çatışma ve müdahale riski tespit edilebilecektir.

Bu bağlamda, Schiff, "Uyuşum Kuramı" adını verdiği, sivil-asker ilişkilerinde farklı kültürel yapıları bir analiz çerçevesi içinde değerlendirebilen bir kuramsal model geliştirmiştir. Uyuşum kuramına göre, bir toplumda sivil-asker ilişkilerinin seyrini belirleyen üç aktör vardır ve bu üç aktör bir ortaklık bağı içinde silahlı kuvvetlerin rolü konusunda mutabık kaldıkları takdirde ilişkilerde gerginlik ve çatışma olmayacaktır. Bu aktörlerden ilki silahlı kuvvetlerin liderliğini oluşturan subay kadrosudur. İkincisi, siyasi liderlik kadroları, yani yönetici elitlerdir. Üçüncüsü ise en genel anlamıyla yurttaşlardır.

Sivil-asker ilişkilerinin sağlıklı seyri, bu üç aktör arasında dört konuda mutabakat bulunmasına bağlıdır:

1) *Subay kadrolarının toplumsal yapısı:* Subay kadrolarının kompozisyonu ile ilgili olarak toplumsal sınıf, ırk, din, mezhep gibi aidiyetlere ilişkin mutabakat bulunması.

2) *Siyasi karar alma süreçleri:* Karar alma sürecini belirleyen rejim her ne olursa olsun, silahlı kuvvetlerin gereksinimlerine ilişkin olarak bütçe, ekipman, hacim ve yapı gibi kararların alınmasında bir mutabakat bulunması.

3) *Askerlik hizmeti:* Askerlik hizmetinin zorunluluk veya gönüllülük esasına dayalı olarak düzenlenmesine ilişkin bir mutabakat bulunması.

4) *Askeri tarz:* Askerlik mesleğinin hem kurum içinde, hem de toplumsal olarak algılanma biçimi, toplumdaki diğer unsurlarla ayrışma şekline ilişkin bir mutabakat bulunması.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken, Schiff'in, kuramında, diğer kuramsal modellerden farklı olarak, herhangi bir ideolojik tercih ya da rejim biçimini öne çıkarmaması, askerlerle siviller arasında hiyerarşik bir ilişki öngörmemesidir. Rejim açık veya kapalı, yönetim demokratik veya otoriter, askerler sivillere oranla ast veya üst konumda olabilir. Schiff, daha ziyade, rejimin kuralları dahilinde, üç toplumsal grubun dört parametreye dair bir mutabakat içinde olup olmadığı üzerinde odaklanmaktadır. Mutabakatın varlığı halinde, sivillerle askerler uyum içinde ilişki sürdüreceklerdir. Mutabakat eksikliği, sivil-asker ilişkilerinde gerginliğe, hatta çatışmaya neden olabilecektir.

Sonuç

Bu makale, sivil-asker ilişkileri çalışmalarının 70 yıllık tarihine dair eksikliği hissedilen bir teorik muhasebesinin çıkarılmasına katkı vermeye çalışmıştır. Alanın Geç-Modern Evre (1950-1980) ve Post-Modern Evre (1990 sonrası) sırasında farklılaşan paradigmasını ve bu paradigma çerçevesinde geliştirilen çalışmalardaki analiz ve açıklama düzeylerini ele almış, incelenen kavramları (bağımlı değişken) ve bu inceleme esnasında başvurulan parametreleri (bağımsız değişken) tanımlamıştır.

Bu bağlamda, Geç Modern Evre sırasında üretilen kuramlarda, analiz düzeyinin bağımlı değişkenler olarak sivil-asker ilişkileri sorunsalı ve kültürel uçurum, açıklama düzeyinin ise bağımsız değişkenler olarak incelenen aktörün (devletin) siyasi kültür ve kurumlaşma açısından gelişmişlik düzeyi olarak belirlendiği tespit edilmiştir. Test edilen hipotez, genel anlamda, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi yüksek ülkelerin silahlı kuvvetlerinde mesleki profesyonellik düzeyi de yüksek olduğu için, o ülkelerde sivillerle askerler arasında sağlıklı işleyen bir kültürel farklılaşma ve uçurum bulunduğu ve askerlerin sivil siyasi liderler karşısında ast konumunu içselleştirdiği, bu nedenle de sivil-

asker ilişkilerinin işleyişinde bir sorun yaşanmadığı argümanıdır. Bu mantıkla test edilen diğer hipotez ise siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi bakımından görece zayıf ülkelere ait silahlı kuvvetlerde mesleki profesyonellik düzeyinin de zayıf olduğu, dolayısıyla siviller ve askerler arasında kültürel uçurumun daraldığı, sonuç olarak da bu durumun askerlerin sivil siyasete müdahale etmesine yol açan pretoryen eğilimler geliştirmesine zemin hazırladığı argümanı olmuştur.

1990'lı yıllarla birlikte teknoloji, haberleşme ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler, Soğuk Savaş sonrası uluslararası siyasi düzendeki değişimler ve bu değişimlerin ulusal silahlı kuvvetlerin uluslararası siyasi işlevleri üzerinde yol açtığı etki ile birleşerek, sivil-asker ilişkileri alanına özgü kavramların yeniden düşünülmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Post-Modern Evre'de alanın temel analiz kavramları (kültürel uçurum ve sivil-asker ilişkileri sorunsalı) esas itibariyle aynı kalmakla beraber, açıklama düzeyinde kullanılan parametreler nitel ve nicel olarak genişlemiştir. Bu bağlamda, yeni dönemin kuramsal çalışmalarında, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi ile askeri profesyonellik düzeyi parametreleri dışında, tehdit kaynaklarını şekillendiren uluslararası siyasi sistem, toplumsal dinamikler ve bu dinamiklerin silahlı kuvvetlerin eğitim, endoktrinasyon ve işlevleri üzerindeki yansımaları gibi unsurlar da dikkate alınmıştır.

Bu noktada, sivil-asker ilişkileri alanına özgü çalışmalar ile Türkiye'nin demokrasi deneyimi tarihi hemen hemen yaşıt olmasına ve Türkiye'nin sivil-asker ilişkilerinde bu dönem boyunca üç darbe (1960, 1980 ve 1997), iki darbe girişimi (1963 ve 2016) ve iki muhtıra (1971 ve 2007) deneyimi yaşamasına rağmen, Türkiye'deki alana özgü çalışmaların daha ziyade Batı'da geliştirilen kuramların Türkiye'ye uyarlanması şeklinde gerçekleşmiş olması, Türk sosyal bilimcilerin konunun daha ziyade Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda ordunun kurulduğu 1826 yılından itibaren tarihi gelişimi üzerinde odaklanmaları şaşırtıcıdır. Gerçi Hikmet Özdemir ve Ümit Cizre, çalışmalarıyla, Türkiye'nin özgün durumu üzerinden bazı genellemeler yaparak kuramsal bir çalışma yönünde adım atmışlardır (Özdemir, 1989a ve 1994b; Cizre, 1993a ve 1997b). Ancak Türk sosyal bilimcilerin, ülke örneğinden hareketle, siyasi kültür ve kurumlaşma düzeyi nispeten sınırlı ülkelerde silahlı kuvvetlerin sivil siyaset ile ilişkilerinde (Ümit Cizre'nin deyimiyle özerk) konumunu araştıran kapsamlı bir kuram geliştirmemiş olmaları bir eksikliktir. Dolayısıyla, Türkiye'de bu Oryantalist yaklaşımdan uzaklaşılarak, siyasette asker ağırlığının yoğun olduğu Türkiye ve benzeri ülkelerde, geliştirdiği özgün kavramlar ve hipotezleri, özgün açıklama parametreleri üzerinden inceleyen kuramsal çalışmalar üretilmesine gereksinim duyulmaktadır.

Kaynakça

Akyürek, S. (2010). *Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Cizre, Ü. (1993a). *AP-Ordu İlişkileri.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Cizre, Ü. (1997b). The Anatomy of Turkish Military's Political Autonomy. *Comparative Politics*. 29. Cilt, 2. Sayı, 151-166.

Clausewıtz, C. (1984). *On War.* (der. ve İngilizce'ye çev. Michael Howard ve Peter Paret). New Jersey: Princeton University Press.

Cohen, S (1992). The Military in India and Pakistan: Contrasting Cases. *South Asia-Middle East Seminar Toplantısında Sunulan Tebliğ*, Chicago: University of Chicago.

Desch, M. (1999). *Civilian Control of the Military: The Changing Security Environment*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Feaver, P. D. (1996a). *The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control.* Armed Forces and Society. 23. Cilt, 2. Sayı, 149-178.

Feaver, P. D. (2003b). *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations*. Cambridge: Harvard University Press.

Feaver, P. D., Kohn, R. H. ve Cohn, L. P. (2001). Introduction: The Gap Between Military and Civilians in the United States in perspective. (der. Peter D. Feaver ve Richard H. Kohn). *Soldiers And Civilians: the Civil-Military Gap and American National Security*. Cambridge: MIT Press, s. 1-12.

Peri, Y. (2006). *Generals in the Cabinet Room: How The Military Shapes Israeli Policy*. Washington D.C.: US Institute of Peace Press.

Finer, S. E. (2006). *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics* (3. B.). New Jersey: Transaction Publishers.

Huntington, S. P. (1968a). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

Huntington, S. P. (1957b). *The Soldier and The State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge: Harvard University Press.

Janowitz, M. (1960a). *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. New York: Free Press.

Janowitz, M. (1964b). *The Military in the Political Development of New Nations: An Essay in Comparative Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.

Khuri, F. (1981). Modernizing societies in the Middle East. (der. Murray Janowitz). *Civil-Military Relations: Regional Perspectives*. London: Sage Publications.

Lasswell, H. (1997). The garrison state", (der. Jay Stanley). *Essays on The Garrsion State*. London: Routlegde, s. 55-74.

McLean, I. ve McMillan, A. (der., 2009). *The Concise Oxford Dictionary of Politics* (3. B.). New York: Oxford University Press.

Moskos, C. (2000). Toward A Postmodern Military: The United States As a Paradigm. (der. Charles Moskos, John Allen Williams ve David R Segal). *The Postmodern Military*. New York: Oxford University Press, s. 14-31.

Nordlinger, E. A. (1977). *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*. New Jersey: Prentice Hall.

Özdemir, H. (1989a). *Rejim ve Asker*. İstanbul: Afa Yayıncılık.

Özdemir, H. (1994b). *Ordunun Olağandışı Rolü*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Schiff, R. L. (2009). *The Military and Domestic Politics: A Concordance Theory of Civil-Military Relations*. London: Routledge.

Extended Abstract

This article focuses on the evolution of civil-military relations as a field of academic inquiry within social sciences. The field of civil-military relations flourished after the end of the Second World War in the Western academic circles as part of a search for a normative system that would govern the relations between the officer corps and their civilian superiors. The period between 1950 and 1980 witnessed in the field extensive theoretical efforts that produced a rich literature concerning different aspects of the issue. The status of theory-building in civil-military relations in the period between early 1980's and mid-1990's, on the other hand, could be described as dormant. This relative decline in the interest of scholars toward the field throughout 1980's and 1990's might stem from the strong explanatory capabilities of the theories developed in the previous era in terms of the state of relations in this period. However, as the conditions, parameters and paradigm surrounding civil-military relations transformed after the 1990's, scholarly interest in the field experienced a renaissance in the 1990's and yielded to the development of new theories corresponding to these new circumstances. This article attempts to analyze different issues, concepts, and parameters that shaped research in and theories of civil-military relations in these two different phases while examining leading theoretical models of each period.

In reference to the work of Charles Moskos, this article classifies the period between 1950 and 1980 as the "Late-Modern Phase," and the period after 1990 as "Post-Modern Phase" in civil-military relations. In both phases, the main concepts studied in the field have been "cultural gap" and "civil-military relations problematique." The concept of "cultural gap" examines the conditions of a sound interaction between political leaders and military officials taking into consideration cultural and value-related differences between civilians and soldiers. The main focuses of research in studies addressing the cultural gap are the origins of this gap and its impact on the political decision-making processes.

The concept of "civil-military relations problematique," on the other hand, is a theme that arose with the development of modern national armed forces in the early 19th century and that was peculiar to modern societies based on division of labor and specialization. The studies that address this concept center on the issue of how to form an armed forces structure strong enough to execute its main function while internalizing its subordinate status vis-à-vis civilian political leaders by recognizing civilian control despite mediums of violence under its possession, and its ability to coerce.

The correlation-causation between the level of professionalization in the armed forces and the level of political culture and institutionalization in the political sphere appeared as the main parameters of analysis in the theoretical works studying these

concepts in the Late-Modern Phase. In this context, the underlying assumption among the scholars of the field was that in societies where the political culture and institutionalization reached a relatively high level (advanced political structures), the level of professionalization in the armed forces were also high resulting in the maintenance of a healthy cultural gap and sound relations between soldiers and civilians. This logic implied that the low level of political culture and institutionalization in the political sphere (underdeveloped political structures) created low level of professionalization in the armed forces and caused problems in the maintenance of functioning relations between the civilians and soldiers. These differences between the advanced and underdeveloped political structures were reflected in the difference between their perceptions and preferences about the issues concerning the relations between the soldiers and civilians (such as threat perceptions, the size of the armed forces, the role of civilian technical personnel within military establishment, the level of society's support toward the military etc.).

The article completes its examination of the studies of civil-military relations in the Late-Modern Phase by briefly considering prominent theories of the period. While the works of Huntington, Janowitz and Feaver concentrated upon civil-military relations problematique in advanced political structures where there was a working cultural gap between the society and its military apparatus, the works of Khuri, Janowitz, Finer and Nordlinger focused on the same concept in underdeveloped political structures where they observed praetorian tendencies in their armed forces due to the lack of a healthy cultural gap between the military and civilians.

The field experienced a theoretical renaissance in the 1990's after roughly 20 years of relative inactivity. The developments that have been taking place since the 1990's in technology and communication, combined with the changes in the post-Cold War structure of international political system and with the impact of these changes on the international political functions of national armed forces caused scholars of the field to rethink their concepts. Therefore, although the main concepts (i.e. cultural gap and civil-military relations problematique) in terms of level analysis remained the same in the Post-Modern Phase, the parameters used in level of explanation increased in both quantitative and qualitative terms. In this context, new theoretical works conducted in the field take into consideration factors such as the international political system shaping threat perceptions, social dynamics and the impact of these dynamics on the education, training, organization and indoctrination of the armed forces in addition to level of political culture, institutionalization and military professionalism.

As for the defining theoretical works of the Post-Modern Phase, the article focuses on the works of Michael Desch and Rebecca Schiff. Desch's structural theory attempts to explain the conditions surrounding the civil-military relations of a particular country through its national and international threat perceptions. Schiff, on the other hand, bases her arguments in concordance theory concerning sound functioning of civil-military relations in a particular country on the presence of an widely based agreement among soldiers, politicians and society on certain issues such as the social composition of the officer corps, governmental decision-making processes, military service and military style.